YAŞAYAN ANAYASA
2001 Yılı Anayasa Gelişmeleri

Levent GÖNENÇ*- Ozan ERGÜL**

Giriş

Hukuk kuralları yaşar. Hukuk kurallarının asıl serüveni yürürlüğe girdikten sonra başlar. Ortaya çıkan her yeni hukuki sorun o sorunla ilgili hukuk kuralının yeniden gündeme gelmesine, tartışılmasına neden olur. Bir hukuk kuralının her yorumlanışı, her uygulanışı onun nefes alıp vermesidir. Hatta, bir hukuk kuralı yürürlükten kalksa dahi o kural yaşarken ortaya çıkan birikim daha sonraki uygulamalara ışık tutar. Anayasa kuralları da böyledir. Anayasalar da yaşayan metinlerdir, hatta, kendilerine özgü özellikleri dolayısıyla, diğer hukuk metinlerine göre en uzun yaşayan veya yaşama şansına sahip olan metinlerdir. İnsanlar deneyimlerinden ders alarak hata yapmaktan kurtulur. Aynı şekilde, hukuk kurallarının uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunların değerlendirilmesi de, o kuralların doğru anlaşılmasına katkıda bulunur. Öyleyse, anayasanın günlüğünü tutmak, o anayasanın doğru uygulanması için büyük önem taşır. Nihayetinde, bir anayasanın dökümü o anayasayı değiştirmek veya muhafaza etmek isteyenler için de bir "performans testi" olarak ayrı önem taşır. Biz, bundan

---

(*) Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı

(**) Araş. Gör., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı

sonra geleneksel olarak her yıl yapmayı planladığımız bu çalışmada, 1982 Anayasasının bir yıllık yaşamını, özellikle günlük gazete arşivleri ve internetten faydalanarak belgelemeyi amaçlıyoruz.

Bu çalışma çerçevesinde, esas olarak hukuki tartışmalara yer verdik. Ancak, bir anayasanın yaşamı siyasi ortamdan ayrı düşünülemeyeceği için, gerekli olduğu ölçüde anayasa gelişmelerinin siyasi arkaplanını da aktarmaya çalıştık.

Siyasi olayların ve hukuki tartışmaların dökümünü yaparken belli bir sistematik içinde kalmaya özen gösterdik. Bu bağlamda, öncelikle Anayasa'nın kendisine ilişkin gelişmeler üzerinde durduk. Ardından, Anayasa'da öngörülen devlet organlarına, yani yasama, yürütme ve yargı organlarına ilişkin gelişmeleri inceledik. Yargı organıyla ilgili açıklamalarımızda, Anayasa Mahkemesi'nin geçtiğimiz yıl içindeki karar ve faaliyetleri üzerinde yoğunlaştık. Anayasal sistemin önemli bir unsurunu oluşturan seçim ve siyasi partiler konusunu ayrı bir başlık altında ele aldık. Çalışmamızı 2001 yılında yaşanan anayasa gelişmelerinin genel bir değerlendirmesiyle noktaladık. Anayasa'da yer almasına rağmen, çalışmanın kapsamını çok genişleteceğini düşünerek ve bu konuda uzmanlık düzeyinde pek çok çalışmanın düzenli olarak yapılmakta olduğunu göz önüne alarak, temel hak ve özgürlüklere ilişkin gelişmeleri çalışmanın dışında bıraktık. Son olarak, araştırmacılara yardımcı olacağı umuduyla, çalışmanın sonuna 2001 yılı içinde yayımlanan Anayasa Mahkemesi kararlarının bir listesini ekledik.

Burada temel amacımız Anayasa'yla ilgili olayların bir dökümünü yapmaktı. Bu yüzden, hukuk ve siyaset bilimini ilgilendiren önemli bazı sorunların kapsamlı bir analizine girişmedik. Sadece o sorunlara dikkat çekerek anayasal tartışmalara zemin hazırlamaya çalıştık. Fikrimizce, söz konusu sorunların pek çoğu tek başına bir makale, hatta kitaba konu olabilecek niteliktedir. Bu çalışma ilerde yapılacak başka çalışmalara esin kaynağı olabildiği ölçüde amacını gerçekleştirmiş olacaktır.

Anayasa

2001 yılı içinde Anayasa açısından ortaya çıkan en önemli gelişme kuşkusuz yıl sonuna doğru gerçekleştirilen anayasa değişikliğiydi. 2001 yılında yapılan anayasa değişikliği 1982 Anayasası ve hatta Cumhuriyet döneminde yapılan en kapsamlı anayasa değişikliği olarak tarihe geçti. Aslında anayasa değişikliği 1982 Anayasası yürürlüğe girdiği günden beri gündemden düşmeyen bir konuydu. Bu konu, özellikle 1983 seçimleriyle çok partili demokrasiye dönüldükten sonra, hemen hemen her siyasi partinin programında yer almış ve en kapsamlısı 1995 yılında olmak üzere Anayasa beş kez değiştirilmişti. Ancak, önceki değişiklikler 2001 değişikliğiyle karşılaştırıldığında kapsam ve içerik açısından oldukça sınırlıydı.

2001 değişikliği değerlendirilirken, en başta 2000 yılı başlarında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresini uzatmak için gündeme gelen anayasa değişikliği tartışmasına değinmek yerinde olur. 2000 yılı başlarında, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresinin bitmesiyle birlikte, onun göreve devam etmesini sağlamak amacıyla anayasal bir formül arayışı başlamıştı. Özellikle Demokratik Sol Parti (DSP) lideri ve Başbakan Bülent Ecevit'in ısrarlarıyla ortaya çıkan formül, bir kişinin iki kez 5 yıl süreyle Cumhurbaşkanı seçilebilmesine imkan tanıyan bir anayasa değişikliğiydi. Kamuoyunda "5+5" olarak bilinen bu formül tartışılırken, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran ve milletvekillerinin özlük haklarını anayasal garanti altına alan iki düzenleme daha eklenerek anayasa değişikliği teklifi bir paket haline getirildi. Söz konusu paketin ilk tur oylaması 29 Mart 2000 günü yapıldı. Bu oylamada hiçbir madde Anayasa tarafından bir anayasa değişikliği teklifinin halkoyuna sunulmadan kabulü için öngörülen minimum sınırı, yani 330 oy sınırını geçemedi. İkinci tur oylama 5 Nisan 2000 günü yapıldı. Bu oylamada ise, 69. ve 86. maddeye ilişkin değişiklikler 330 oy sınırını aştığı halde, 101. maddeye ilişkin değişiklik, yani "5+5" formülü 303 oy sınırında kaldı. Bunun üzerine Hükümet paketin tümünü geri çekti. Bu üç maddelik anayasa

değişikliği paketi, Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte tümüyle gündemden düştü.

Anayasa değişikliği konusu, Fazilet Partisi'nin (FP) kapatılma davasının Anayasa Mahkemesi'nde görüşülmeye başlanmasıyla birlikte yeniden gündeme geldi. Özellikle Anayasa Mahkemesi'nin Siyasi Partiler Yasası'nın (SPY) odak olma kriterlerini belirleyen 103. maddesinin 2. fıkrasını iptal ederek kendisini bu konuda yetkili görmesiyle tartışmalar alevlendi. Bu konuda Anayasa Mahkemesi'nin geniş bir takdir yetkisine sahip olmasını engelleyerek, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran bir anayasa değişikliği yapılması fikri iktidar ve muhalefet çevrelerinde gittikçe daha fazla taraftar bulmaya başladı. Burada, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) bulunan siyasi partilerin ortak bir kaygısının da konunun gündeme gelmesinde önemli bir rol oynadığına işaret etmek gerekir. Meclis'teki siyasi partiler, FP'nin kapatılması durumunda, bu partiye üye olan milletvekillerinin milletvekilliklerinin düşmesi ve Anayasa gereği bir ara seçimin zorunlu hale gelmesinden endişe duyuyordu. Bu yüzden, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran anayasa değişikliği yeniden tartışılmaya başlandı. Anayasa değişikliği daha önce olduğu gibi yine paket haline getirildi. Ancak bu pakette, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran düzenleme ve "5+5" formülüne ek olarak 12 Eylül Hukukuna yargı yolunu açan bir düzenleme de yer aldı. Başlangıçta pakette yer alan ve milletvekillerinin özlük haklarını anayasal garantiye alan "kıyak emeklilik" düzenlemesi ise, gelen tepkiler üzerine paketten çıkarıldı.

Türkiye 2001 yılına, özellikle siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin anayasa değişikliğini tartışarak girdi. Tartışmalar öncelikle "odak" kavramı ve bu kavramın tanımı üzerinde yoğunlaşıyordu. Koalisyon ortakları kapatma kararı verilmeden önce, Hazine yardımının kesilmesi, genel, yerel ve ara seçimlere sokulmama gibi ağır cezaların getirilmesi önerisini benimsedi. Böylece, ortaklar odak kavramını açıkça tanımlayan ve siyasi partilerin kapatılmasından önce kademeli bir şekilde cezalandırılmalarını öngören bir

anayasa değişikliği teklifi üzerinde uzlaşmaya vardı. FP ise, siyasi partilerin kapatılmasının kolaylaştırıldığı iddiasıyla teklife iki noktada karşı çıkıyordu: FP, birincisi, odak olma durumunun tespitinde, yetkili mahkemenin kesinleşmiş bir kararı olması gerektiğini savunuyordu. İkincisi ise, siyasi yasakların 5 yıldan 3 yıla indirilmesini istiyordu. Bu partinin, bu konulardaki ısrarı, koalisyon ortaklarında anayasa değişikliğinin yeterli oyu alamayarak halkoyuna götürülmesi gereğinin ortaya çıkabileceği konusunda bir kaygı uyandırdı. Bunun üzerine değişiklik paketi alt komisyona havale edildi ve FP'nin ikna edilmeye çalışılmasına karar verildi. FP'nin tavrı yüzünden çıkmaza giren anayasa değişikliği çalışmaları, alt komisyonda varılan uzlaşma sayesinde tekrar başladı. Uzlaşma sonucu, seçime sokulmama yasağı tekliften çıkarılırken, FP'nin Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davalarında kapatmaya 2/3 çoğunlukla karar vermesine ilişkin önerisi kabul edildi.

Alt komisyondan çıkan uzlaşma neticesinde anayasa değişikliği paketi Anayasa Komisyonu'na geldi. 69. maddedeki değişiklik, 4'e karşı 19 oyla, 101. maddeye ilişkin değişiklik 5'e karşı 18 oyla, Geçici 15. maddeye ilişkin değişiklik ise oybirliğiyle kabul edildi. Anayasa Komisyonu'ndan geçmesine rağmen, bu üçlü anayasa değişikliği paketi koalisyon ortaklarında sıkıntı yarattı. DSP ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 69. madde değişikliğine karşı çıkarken, Anavatan Partisi (ANAP) 101. madde değişikliğini eleştirdi. Bu arada, 101. madde değişikliğinin Cumhurbaşkanı Sezer'i etkileyip etkilemeyeceği konusu da kamuoyunda tartışılmaya başlandı.

Tüm bunlar yaşanırken çok önemli bir gelişme oldu. Daha önce Başbakan Bülent Ecevit'i ziyaret ederek siyasi parti kapatma davalarında karar için 2/3 çoğunluk öngören değişiklik konusunda rahatsızlığını dile getiren Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin, 22 Ocak 2001 günü bu kez Anayasa Mahkemesi adına şu görüşleri dile getirdi: "Anayasa'nın 69. maddesinde yapılması öngörülen değişiklikle siyasi partilerin kapatılabilmesi için Anayasa Mahkemesi'nin 11 olan üye tam sayısının üçte ikisinin, başka bir

anlatımla en az 8 oy aranmasının, Anayasa Mahkemesi'nin parti yasakları ile düşünce ve siyasi örgütlenme özgürlüğü arasındaki hassas dengeyi kurması ve korumasına elverişli olmadığı açıktır. Ayrıca bu oylama biçimi 4 oyun 7 oya egemen olması gibi demokratik olmayan bir sonuç doğurmasının yanı sıra parti kapatma davaları yönünden Anayasa ile bağdaşmayan bir ayrıcalık oluşturmaktadır. Söz konusu değişikliğin konuyla ilgili görülmekte olan bir davanın devamı sürecinde ve olası sonuçlarını etkilemeye yönelik olması, Anayasa ile güvence altına alınan kuvvetler ayrılığı ilkesini de zedelemektedir. Bu nedenle siyasi parti kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi'ne Anayasa ile verilen demokratik temel düzeni koruma görevi engellenerek yetkilerinin sınırlandırılmasına yol açacak olan söz konusu değişikliğin yaratacağı tehlikenin kamuoyunun dikkatine sunulmasında yarar görülmüştür." Kamuoyunda büyük yankı uyandıran bu açıklamanın ardından liderler 23 Ocak 2001 tarihinde anayasa değişikliği paketini askıya almaya karar verdi. Daha sonra basında çıkan haberlerde, Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin'in Başbakan Ecevit'e istifa resti çektiği iddia edildi. Ayrıca, Cumhurbaşkanı Sezer'in 69. madde konusundaki uyarılarının da koalisyon ortaklarının anayasa değişikliği paketini askıya alma kararında etkili olduğu öne sürüldü. (Bkz. Aşağıda "Yargı" bölümü)

Böylece anayasa değişikliklerinde birinci perde kapandı. Anayasa değişikliklerinde ikinci perde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik yolunda "Ulusal Program"ı kabulüyle açıldı. Bu kez anayasa değişikliğinin gündeme gelmesinin nedeni ara seçim zorunluluğu gibi kısa vadeli sorunların ötesinde, Türkiye'nin geleceğini çok yakından ilgilendiren AB'ye tam üyelik yolunda uyum süreciydi. Türkiye 19 Mart 2001 tarihinde Ulusal Programı ilan etmiş, ve kısa-orta vadede belli konularda anayasa değişikliği yapma taahhüdünde bulunmuştu. Şimdi bu taahüdün gereklerini yerine getirmesi için harekete geçmesi gerekiyordu (Ulusal Program'ın metni için bkz., www.abgs.gov.tr).

Anayasa değişiklikleri üzerinde çalışmak üzere öncelikle bir alt komisyon kuruldu. Meclis'te temsil edilen siyasi partilerin temsil-

cilerinden oluşan bu komisyon Mayıs ayı sonlarında 51 madde üzerinde değişiklik yapılması konusunda uzlaşmaya vardı. Alt komisyon raporu Partilerarası Uzlaşma Komisyonu'na havale edildi. Bu çalışmalar sürerken, basında alt komisyonun tartışmaya açtığı anayasa değişikliği teklifinin metni yayımlandı (*Radikal*, 25 Mayıs 2001). Ancak Partilerarası Uzlaşma Komisyonu'nda çalışmalar ilerledikçe, siyasi partilerin, özellikle MHP'nin, çeşitli maddelere ilişkin çekinceleri ortaya çıkmaya başladı. Bu arada sadece siyasi partiler değil, Genelkurmay Başkanlığı, Anayasa Mahkemesi ve Cumhurbaşkanı da çeşitli maddelere ilişkin eleştiri ve rahatsızlıklarını dile getiriyordu. Sonunda, büyük ölçüde bu tepkilerin bir sonucu olarak, 51 maddelik paket 37 maddeye indirilerek kabul edildi. Koalisyon ortaklarının amacı, bu anayasa değişikliği paketini yaz tatilinden önce TBMM'den çıkarmaktı. Ancak, çalışmaların zorlukla ilerlemesi karşısında ortaklar arasında değişikliklerin Eylül'e kalması konusunda bir eğilim güçlenmeye başladı.

Anayasa değişikliği sürecinin her aşamasında AB'nin ağırlığı hissediliyordu. Örneğin, AB'nin 26 Haziran 2001'deki Ortaklık Konseyi öncesinde FP davası konusunda Türkiye'yi uyarmasıyla birlikte siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin anayasa değişikliğinin hızlandırılmasının gündeme geldiği konusunda haberler çıktı. Sonuçta, liderler zirvesinde, Meclis'in normal tarihte tatile girmesi ve 17 Eylül 2001 tarihinde olağanüstü toplantıya çağrılarak anayasa değişikliği görüşmelerine başlaması kararlaştırıldı.

TBMM 17 Eylül 2001 günü anayasa değişikliklerini görüşmek üzere olağanüstü toplandı. Bu arada Meclis'te bulunan siyasi partilerin anayasa değişikliği konusundaki tavırları da netleşmeye başladı: DSP, ANAP ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) pakete koşulsuz destek veriyordu. MHP ise, özellikle 13., 14., 26. ve 28. madde değişikliklerine ilişkin, büyük ölçüde Genelkurmay'ın "hassasiyetleri" ile çakışan bazı çekincelerle görüşmelere başlıyordu. Saadet Partisi (SP) ise, yasaklı lider Necmettin Erbakan'ın siyasete dönebilmesine imkan verecek düzenlemeyi pazarlık konusu yapmaya niyetliydi. Bu yüzden değişikliklere şartlı destek veriyordu.

Anayasa Komisyonu'nda görüşmeler başlamadan önce, koalisyon ortakları kamuoyunda çok tartışılan idam cezasına ilişkin düzenlemenin paketten çıkarılmasına ve bu konunun Türk Ceza Yasası'nda (TCY) yapılacak bir değişiklikle düzenlenmesine karar verdi. TBMM Anayasa Komisyonu'nda yapılan görüşmelerde ise, Genelkurmay'ın üzerinde durduğu ve MHP tarafından desteklenen bazı konularda, özellikle Başlangıç, 13. ve 14. maddelerde yapılan değişikliklere ilişkin yeni düzenlemeler getirildi. Böylece, 37 maddelik anayasa değişikliği paketi değiştirilmiş haliyle 20 Eylül 2001 tarihinde Anayasa Komisyonu'nda kabul edildi. Son anda paketten çıkarılan idam cezasına ilişkin hüküm farklı bir şekilde düzenlenerek yeniden pakete dahil edildi. Bu yeni düzenlemeye göre, "idam cezası, savaş, yakın savaş ve terör suçları" için öngörülerek sınırlı bir biçimde de olsa Anayasa'da açıkça yer almış oldu. SP'nin pazarlık konusu yapmak istediği siyasi yasakların indirilmesine ilişkin önerge reddedildi. Anayasa Komisyonu'nda yapılan görüşmelerde asıl ilginç olan ise, son anda verilen bir önergeyle, kamuoyunda "kıyak emeklilik" olarak bilinen ve milletvekillerinin özlük haklarına ilişkin bir düzenlemenin pakete dahil edilmesiydi.

Anayasa Komisyonu'nda kabulünün ardından, anayasa değişikliği paketi 24 Eylül 2001 günü TBMM Genel Kurulu'na indi. Böylece 10 gün sürecek anayasa maratonu başlamış oldu. İlk turda yapılan görüşmelerde 90. maddede değişiklik öngören ve milletlerarası andlaşmalara yasaların üzerinde değer tanıyan madde dışında paket onaylandı. 90. maddeyle ilgili olarak daha önce Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de ortaya çıkabilecek sakıncalar konusunda görüşlerini dile getirmişti. Başbakan Bülent Ecevit te bu kaygıları paylaştığını açıkladı.

TBMM anayasa değişikliği için olağanüstü toplanmış bulunduğu halde, Anayasa gereği resmi açılışını 1 Ekim 2001 günü yaptı. Böylece TBMM 4. yasama yılına anayasa değişikliği maratonuyla girmiş oldu.

TBMM'de anayasa değişikliği paketi üzerindeki ikinci tur oylama 3 Ekim 2001 günü yapıldı. Birinci tur oylamada sadece 90.

maddeye ilişkin değişiklik yeterli oyu alamazken, ikinci tur oylamada buna ek olarak Recep Tayyip Erdoğan'a milletvekilliği yolunu açabilecek ve milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasında süreci hızlandıracak değişiklikler de Anayasa'nın öngördüğü 330 oy sınırının altında kaldı. Böylece, ikinci tur oylamada 37 maddelik paket, 3 maddenin düşmesiyle, 34 maddeye inmiş oldu. Paketin tümü üzerinde yapılan son oylamaya 494 milletvekili katıldı. Oylamada, 474 kabul, 16 red, 1 çekimser, 2 geçersiz ve 1 boş oy çıktı. Kuşkusuz anayasa değişikliği bir bütün olarak değerlendirildiğinde önemli bir başarı olarak Türk anayasa tarihinde yerini aldı, ancak kamuoyunda "kıyak emeklilik" olarak bilinen milletvekillerinin özlük haklarına ilişkin düzenlemenin son dakikada büyük bir katılım ve uzlaşmayla (oylamaya katılan 421 milletvekilinden, 378'i olumlu oy kullandı) kabulü bu başarıyı gölgeledi. Söz konusu düzenleme kamuoyunda anayasa değişikliklerinden daha fazla yankı uyandırdı.

Kıyak emeklilik konusundaki eleştiriler anayasa değişikliği sonrasında kamuoyunda büyüyerek devam etti. Bu konudaki rahatsızlığını açıkça ifade eden Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ise bu maddeyi halkoylamasına sunabileceği konusunda basında haberler çıkmaya başladı. Bu aşamada kamuoyu ve bilim çevrelerinde, Cumhurbaşkanı'nın anayasa değişikliği paketi içinden sadece bir maddeyi halkoylamasına götürüp götüremeyeceği tartışması başladı. Cumhurbaşkanı Sezer, bu konuda hukuken yetkisi olduğunu savunuyordu, ancak o da halkoylamasına gitmenin siyasi yönden yerinde ve zamanında olup olmadığı konusunda şüpheleri olduğunu gizlemiyordu. Basında Sezer'in, halkoylaması nedeniyle ülkenin seçim havasına gireceği, ülkeye büyük bir ekonomik yük getireceği ve halkla vekilini karşı karşıya bırakacağı gerekçeleriyle siyasi yönden halkoylamasına gitmekte tereddütlü olduğu şeklinde haberler çıktı.

Bu tartışmalar yaşanırken, kamuoyunda gittikçe artan tepkiler üzerine milletvekilleri geri adım atmak zorunda kaldı. İlk olarak, TBMM Başkanı Ömer İzgi'nin "Uyum yasası çıkmadan, milletve-

kili maaşlarında bir artış yapılamaz." açıklaması geldi. Ardından, milletvekilleri daha somut bir adım atarak Vergi Yasası'na ekledikleri bir düzenlemeyle milletvekili maaşlarını eski düzeyine çektiler. Ancak, Cumhurbaşkanı Sezer milletvekillerinin bu girişimlerinden ikna olacak gibi görünmüyordu. Sezer, 15 Ekim 2001 günü anayasa değişikliği üzerindeki incelemelerini tamamladı ve milletvekili maaş ve emekliliklerine ilişkin maddeyi halkoyuna götürme kararı aldı. Cumhurbaşkanı gerekçesinde şu görüşlere yer verdi: "Anayasa'nın 17.05.1987 günlü, 3361 sayılı Yasa'yla değişik 175. maddesinin 4. fıkrasında, Meclis'ce, üye tamsayısının 3/5 ile ya da 2/3'den az oyla kabul edilen anayasa değişikliğine ilişkin yasanın, Cumhurbaşkanınca Meclis'e geri gönderilmemesi durumunda halkoyuna sunulmak üzere Resmi Gazete'de (RG) yayımlanacağı belirtilerek, zorunlu, 5. fıkrasında da, doğrudan ya da Cumhurbaşkanı'nın geri göndermesi üzerine, Meclis üye tamsayısının 2/3 çoğunluğu ile kabul edilen anayasa değişikliğine ilişkin Yasa ya da gerekli görülen maddelerinin Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulabileceği belirtilerek, Cumhurbaşkanı'nın takdirine bağlı, halkoylaması öngörülmüştür. Görüldüğü gibi, maddenin 5. fıkrasında Cumhurbaşkanı'na, gerekli görmesi durumunda, anayasa değişikliğine ilişkin yasanın tümünü, maddelerinden kimilerini ya da bir maddeyi halkoyuna sunabilme yetkisi verilmiştir. Öte yandan, aynı maddenin 7. fıkrasında, TBMM'nin, Anayasa değişikliklerine ilişkin yasaların kabulü sırasında, bu yasanın halkoylamasına sunulması durumunda, Anayasa'nın değiştirilen kurallarından hangilerinin birlikte, hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlayacağı belirtilmiştir. Bu fıkra, Anayasa'nın kimi maddelerinin değiştirilmesine ilişkin 17.05.1987 günlü, 3361 sayılı Yasa'nın TBMM Anayasa Komisyonunda görüşülmesi sırasında eklenmiş ve fıkranın getiriliş amacı, "Halkoyuna sunulmasının Anayasa'nın değiştirilen her hükmü için ayrı ayrı yapılması kararlaştırıldığı takdirde, oylama sonunda bazı hükümlerin benimsenmesi, bazılarının ise reddi mümkün olabilecek, böylece halkoylamasının daha sağlıklı şekilde sonuçlanması ve bazı hükümler reddedilmiş olsa bile hiç olmazsa benimsenen değişikliklerin yürürlüğe girme-

si sağlanmış olacaktır" biçiminde açıklanmıştır. Anayasa'da değişiklik yapılmasının güçlüğü gözönünde bulundurulduğunda 7. fıkra kuralının yerindeliği daha kolay anlaşılacaktır. Ancak, bu kuralın, Cumhurbaşkanı'nın yetkisini ortadan kaldıracak biçimde yorumlanması fıkranın getiriliş amacına uygun düşmeyecektir. Gerçekten, maddenin 7. fıkrasının, 5. fıkradaki düzenlemeden bağımsız olarak yorumlanması sonucu, TBMM'nin, Cumhurbaşkanı'nın Anayasa değişikliğine ilişkin gerekli gördüğü maddeleri halkoyuna sunma yetkisi gözönünde bulundurulmadan yasanın halkoyuna sunulması durumunda tümünün oylanacağını kurala bağlaması, 5. fıkrada Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkinin kullandırılmayacağı anlamına gelir ki, bu durum, Anayasa'nın ilgili kuralı ile bağdaşmaz. Nitekim, Anayasa'nın 175. maddesini değiştiren 17.05.1987 günlü, 3361 sayılı Yasa'ya ilişkin TBMM Anayasa Komisyonu raporunda, "İster ilk defa, isterse bir daha görüşülmek üzere geri gönderilmesinden sonra anayasa değişikliği 2/3 çoğunlukla kabul edilmiş ise Cumhurbaşkanı bu kanunu halkoyuna sunabilecektir. Burada getirilen en önemli yenilik, Cumhurbaşkanı'nın kanunu tümüyle halkoyuna sunabilmesinin yanı sıra sadece bazı maddelerini de sunabilmesidir" denilerek, Cumhurbaşkanı'nın, madde ya da maddeleri gerektiğinde halkoyuna sunma yetkisi açık biçimde vurgulanmıştır. Bu nedenle, 175. maddenin 5. ve 7. fıkralarının birlikte yorumlanması ve Cumhurbaşkanı ve TBMM'ye verilen yetkilerin birbirini engellemeyecek biçimde kullanılması en doğru ve Anayasa'ya en uygun çözüm olacaktır. Dolayısıyla, Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'yı değiştiren yasanın madde ya da maddelerini halkoyuna sunma yetkisi karşısında, TBMM'nin yetkisi, Anayasa'nın değiştirilen kurallarından "hangilerinin birlikte, hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını" belirtmekten ibarettir. Yukarıda belirtilen gerekçeler, 4709 sayılı Yasa'nın 35. maddesinde yer verilen, "Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer ve halkoylamasına sunulması halinde tümüyle oylanır" kuralı, Cumhurbaşkanı'nın takdir yetkisine dayanarak, Anayasa değişikliğine ilişkin yasanın birden fazla maddesini halkoyuna sunması durumunda bu maddelerin tümünün birlikte halkoyuna sunulacağı anlamına gel-

mektedir. 03.10.2001 günlü, 4709 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun"un incelenmesi sonucunda; 1-Yasa'nın çerçeve 27. maddesiyle Anayasa'nın 86. maddesinde yapılan değişiklik dışında, Yasa ile gerçekleştirilen diğer düzenlemelerin, temel hak ve özgürlükleri geliştirip genişletmesi, bu alanda çağdaş gelişmelere koşut iyileştirmeler yapması, katılımın artırılarak çoğulcu demokratik anlayışın gelişmesine katkıda bulunması ve hukukun genel ilkelerine uygun bulunması nedeniyle, RG'de yayımlanmak üzere Başbakanlığa gönderilmesi, 2-Yasa'nın çerçeve 27. maddesiyle Anayasa'nın 86. maddesinde yapılan değişikliğin TBMM üyelerinin özlük haklarını ilgilendirmesi ve üyelere yönelik her türlü olumsuz eleştiriyi önlemesi amacıyla doğrudan halkoyuna sunulması, Anayasa'nın 104. maddesinin 2. fıkrasının (a) bendinin 5. alt bendi ve değişik 175. maddesinin 5. fıkrası uyarınca, uygun bulunmuştur." (www.belgenet.com)

Bu aşamadan sonra Cumhurbaşkanı ile Hükümet arasında bir "hukuk" savaşı başladı. Hükümet, Yüksek Seçim Kurulu'ndan (YSK), "Halkoylaması kararı RG'de yayımlanmadan halkoylaması süreci başlamaz." görüşünü aldıktan sonra, anayasa değişikliği paketi ve halkoylamasına ilişkin kararı RG'ye göndermeyerek bekletmeye başladı. Hükümetin hukuken bu konuda fazla direnmesi mümkün görünmüyordu. Hükümet anayasa değişikliği paketini 17 Ekim 2001 günü RG'de yayımlayarak bir anlamda geri adım attı ama mücadeleden tam olarak vazgeçmedi (RG., 17.10.2001, S. 24556, 1. Mükerrer); Cumhurbaşkanı'ndan gelen yazıda "açıklık yok" gerekçesiyle, halkoylamasına ilişkin kararı bekletmeye devam etti. Cumhurbaşkanı ve Hükümet arasındaki tartışma büyürken, TBMM Başkanı Ömer İzgi'den kafaları karıştıran bir açıklama geldi. İzgi, Cumhurbaşkanı Sezer'in söz konusu anayasa değişikliğini veto etmesini ve halkoylamasının genel seçimle birlikte yapılmasını önerdi. Hükümet halkoylaması kararını bekletirken yasaların Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanması için Anayasa'da öngörülen 15 günlük süre de doldu. Başbakanlık hala "Halkoylaması kararının Resmi Gazete'de yayımlanması için Cumhur-

başkanı tarafından verilmiş bir talimat yok" görüşünde ısrarlıydı. Sonunda, Hükümet Cumhurbaşkanı'na resmi bir yazı yazarak kendisinden talimat beklediklerini bildirdi. Cumhurbaşkanı Sezer'in beklenen yazıyı yazması üzerine halkoylaması kararı 22 Ekim 2001 günü RG'de yayımlandı (RG., 22.10.2001, S. 24561, Mükerrer). Böylece halkoylamasının yapılabilmesi için gereken 120 günlük yasal süre de başlamış oldu.

Halkoylaması kararının RG'de yayımlanmasının ardından gelinen noktada, halkoylamasını önlemek için yeni bir düzenlemeyle oylamayı konusuz bırakmaktan başka çare görünmüyordu. Meclis bu tek madde için düzenleme yapmak üzere çalışmalarına başladı. Tek maddelik değişiklik teklifi 315 imzayla 26 Ekim 2001 tarihinde TBMM Başkanlığına sunuldu. Böylece milletvekili maaş ve emekliliklerinde eski duruma dönülmüş oldu. Söz konusu anayasa değişikliği teklifi, 22 Kasım 2001 tarihinde TBMM'de yapılan oylamada 434 oyla kabul edildi. 30 Kasım 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı Sezer tarafından onaylanan tek maddelik değişiklik 1 Aralık 2001 tarihinde RG'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. (RG., 1.12.2001, S. 24600) Böylece anayasa değişikliklerinde üçüncü ve son perde de kapanmış oldu.

2001 anayasa değişikliğiyle getirilen yeni düzenlemeler esas olarak dört başlık altında incelenebilir: Temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeler (Başlangıç, m. 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 31, 33, 34, 36, 38, 40, 41, 46, 49, 51, 55, 65, 66, 67, 69, 74) devlet organizasyonuna ilişkin düzenlemeler (m. 86 [halkoyuna sunuldu], 87, 89, 94, 100, 149), sivil otorite-askeri otorite ilişkilerine ilişkin düzenleme (m. 118) ve 12 Eylül askeri müdahalesinin uzun dönemli etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik düzenleme (Geçici 15. madde).

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin değişiklikler değerlendirilirken en başta hak ve özgürlüklerin genel rejimine ilişkin düzenlemeler üzerinde durmak gerekir. 1982 Anayasası'nda temel hak ve özgürlüklerin genel rejimine ilişkin düzenlemeler 12. ve 16. maddeler arasında yer alır. 2001 değişikliğiyle bu maddelerden ikisi,

13. ve 14. madde kapsamlı bir biçimde değiştirildi. 13. maddede yapılan değişiklikle Anayasa'da yer alan tüm hak ve özgürlükler için geçerli olan genel sınırlama sebepleri kaldırıldı. Eski düzenlemeye göre, tüm temel hak ve özgürlükler, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın" korunması amacıyla sınırlanabilirdi. Yeni düzenlemeyle, bu genel sınırlama sebepleri kaldırıldı. Temel hak ve özgürlüklerin sadece Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sınırlama sebepleriyle sınırlanabilmesi esası getirildi. 13. maddenin, 2001 değişikliğinden önceki halinde, temel hak ve özgürlüklerin yasayla sınırlanabileceği hükme bağlanıyordu. Yeni düzenlemeyle, bu hüküm muhafaza edildi, ancak söz konusu hükme "ancak" ibaresi eklenerek yasayla sınırlama prensibi bir anlamda pekiştirildi. Böylece temel hak ve özgürlüklerin sadece ve sadece yasayla sınırlanabileceği kabul edilmiş oldu. 13. maddeye ilişkin bir başka önemli yenilik te, daha önce 1961 Anayasasında yer alan "öze dokunma yasağı"nın yeniden getirilmesiydi. Böylece, zaten 1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi kararlarında ifadesini bulan bu prensip tekrar Anayasa'ya aktarılmış oldu. 13. madde bağlamında, temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasının sınırları, yani temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasında devletin nereye kadar gidebileceğini belirleyen ölçütler de kapsamlı biçimde değişikliğe uğradı. Yeni düzenlemeyle, eskiden maddede yer alan "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ölçütü muhafaza edilirken, "öngörüldükleri amaç dışında kullanılamama" ölçütü kaldırıldı. Aslında, "öngörüldükleri amaç dışında kullanılamama" ölçütü insan hakları teorisinin genel kabul gören prensiplerinden biri olan "ölçülülük prensibi"ni çağrıştıran, bir anlamda onun, "amaç ile araç arasında bir oran bulunmasını" öngören "oranlılık" unsurunu içeren bir düzenlemeydi. 2001 değişikliğiyle, ölçülülük prensibinin kabul edilmesiyle birlikte "oranlılık" yanında "gereklilik" ve "elverişlilik" unsurları da sınırlamanın sınırları arasında yer aldı. 2001 değişikliği, "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ve "ölçülülük prensibi" yanında "laik Cumhuriyetin gereklerini" de sınırlamanın sınırları arasında saydı. Bundan böyle, temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamaların "laik Cumhuriyetin gerekleri-

ne" de aykırı olamayacağı kabul edildi. Sınırlamanın sınırlarına ilişkin bir başka değişiklik ise "Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olma" ölçütüyle ilgili değişiklikti. Eski düzenlemeye göre, temel hak ve özgürlükler Anayasa'nın sözüne ve ruhuna "uygun" olarak sınırlanabilirdi. Yeni düzenlemeyle, bu prensip muhafaza edildi, ancak olumsuz bir şekilde ifade edilerek sınırlamanın sınırlarından biri haline getirildi ve temel hak özgürlüklere ilişkin sınırlamaların Anayasa'nın sözüne ve ruhuna "aykırı"olamayacağı hükme bağlandı.

Temel hak ve özgürlüklerin genel rejimine ilişkin düzenlemeler çerçevesinde kötüye kullanmayı yasaklayan 14. maddede kötüye kullanma sayılan durumlar azaltıldı. Eski düzenlemeye göre, "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak", "Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek", "temel hak ve hürriyetleri yok etmek", "devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini, sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak", "dil, ırk, din, mezhep ayrımı yaratmak", "sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak" amacıyla kullanılması temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması olarak kabul edilirken, yeni düzenlemeyle, bu sayılan durumlardan sadece "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak" muhafaza edildi. Diğer durumlar Anayasa'dan çıkarıldı ve maddeye, "insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırma" ibaresi eklendi. Böylece, 14. maddenin yeni haline göre, sadece "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı" ve "insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı" amaçlayan faaliyetler temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması sayıldı. 14. maddeye ilişkin bir başka değişiklik ise, temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasını teşvik veya tahrik edenlerle ilgiliydi. 14. madde, değişmeden önceki haliyle, sadece temel hak ve özgürlükleri kötüye kullananların değil, başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenlerin de cezalandırılmasını öngörüyordu. 2001 değişikliğiyle, sadece temel hak ve özgürlükleri kötüye kullananların cezalandırılması öngörüldü. 2001 değişikli-

ğiyle 14. madde bağlamında son olarak sadece bireylerin değil, devletin de temel hak ve özgürlükleri kötüye kullanmaya yönelik yorum yapabileceği kabul edildi.

Temel hak ve özgürlükler arasında en fazla bireysel özgürlükler değişikliğe uğradı. Bireysel özgürlüklere ilişkin değişikliklerin bir kısmı, kişinin fiziki varlık alanıyla, yani bedeni özgürlüklerle ilgiliydi. 19. maddeye ilişkin yeni düzenlemeyle, toplu suçlarda gözaltı süresi on beş günden dört güne indirildi; kişinin yakalandığının veya tutuklandığının yakınlarına bildirilmesi zorunluluğunu kaldıran istisna Anayasa'dan çıkarıldı, durumun derhal kişinin yakınlarına bildirilmesi esası kabul edildi. Ayrıca bu madde bağlamında zarara uğrayanların zararlarının devletçe ödeneceği hükme bağlandı. Özel hayatın gizliliğini düzenleyen 20., konut dokunulmazlığını düzenleyen 21. ve haberleşme özgürlüğünü düzenleyen 22. maddeye ilişkin yeni düzenlemelerle de özel sınırlama sebepleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ilgili maddelerindeki özel sınırlama sebepleriyle paralel hale getirildi. Anayasa'nın yerleşme ve seyahat özgürlüğünü düzenleyen 23. maddesinde yapılan değişiklikle, yurt dışına çıkma özgürlüğünün sınırlanması açısından öngörülen "ülkenin ekonomik durumunun engel teşkil etmesi" sebebi maddeden çıkarıldı.

Bireysel özgürlüklere ilişkin değişikliklerin bir kısmı ise, kişinin fikri alanıyla, yani düşünce özgürlükleriyle ilgiliydi. Bu bağlamda, Anayasa'nın; düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğüne ilişkin 26., basın özgürlüğüne ilişkin 28., kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkına ilişkin 31. ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin 34. maddelerinde yeni düzenlemeler yapıldı. Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğüne ilişkin 26. maddede yapılan değişiklikle, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırlanmasına temel teşkil edebilecek özel sebepler yeniden düzenlendi. Maddenin eski halinde; "suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının

yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi" sınırlama sebepleri olarak sayılırken, maddenin yeni halinde, "millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması" sınırlama sebebi olarak yer aldı. Böylece, 2001 değişikliği öncesinde 13. maddede yer alan genel sınırlama sebepleri büyük ölçüde 26. maddeye özel sınırlama sebepleri olarak aktarılmış oldu. 26. maddeye eklenen son fıkrayla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunla düzenleneceği de hükme bağlandı. 26. maddede yapılan değişiklikler arasında en çok tartışma yaratan ise, 3. fıkrada yer alan düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamayacağına ilişkin düzenlemenin kaldırılmasıydı. 26. maddedeki bu değişiklikle bağlantılı olarak, basın özgürlüğüne ilişkin 28. maddeden de "Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayın yapılamaz." ibaresi çıkarıldı. 31. maddede yapılan değişiklikle, eskiden 13. maddedeki genel sınırlama sebeplerine dayanarak sınırlanabilen kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkının, sadece "milli güvenlik, kamu düzeni, genel ahlak ve sağlığın korunması" sebepleriyle sınırlanabileceği öngörüldü. Böylece, bir anlamda bu hak açısından sınırlama sebepleri daraltılmış oldu. Düşünce özgürlüklerine ilişkin yeni düzenlemeler değerlendirilirken Anayasa'nın Başlangıç bölümünde yapılan değişikliğe de değinmek gerekir. Anayasa'nın Başlangıç bölümünün 5. fıkrasında yer alan "hiçbir düşünce ve mülahazanın" ibaresi "hiçbir faaliyetin" şeklinde yeniden düzenlendi.

2001 değişikliği içinde kollektif özgürlüklere ilişkin düzenlemeler de önemli bir yer tuttu. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin 34. madde yeniden düzenlenerek eskiden oldukça geniş olan sınırlama sebepleri AİHS'nin ilgili maddesiyle paralel hale getirildi. Örgütlenme özgürlüğü de kapsamlı biçimde gözden geçirildi. Bu bağlamda, 33. ve 51. maddede yapılan yeni düzenlemelerle dernek ve sendika kurmak bir ölçüde kolaylaştırıldı

ve dernek ve sendika kurma hakkının sınırlanmasına ilişkin özel sebepler daraltıldı. Örgütlenme özgürlüğüne ilişkin en önemli düzenleme ise, Anayasa'nın siyasi partilerin uyacakları esasları düzenleyen 69. maddesinde yapıldı. Bu maddede yapılan değişiklikle, birincisi, siyasi partilerin kapatılmasında kullanılacak olan "yasaklanmış fiilerin odağı olma" ölçütü açıklığa kavuşturuldu. Buna göre, eğer yasaklanmış fiiller bir siyasi partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya TBMM'deki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, o siyasi partinin söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılacağı esası kabul edildi. İkincisi, yeni düzenlemeyle, siyasi partiler için temelli kapatılmadan önce uygulanacak olan kademeli bir cezalandırma sistemi getirildi. Buna göre, Anayasa Mahkemesi'nin, bir siyasi partinin temelli kapatılması yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre, ilgili siyasi partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebileceği hükme bağlandı. Siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran yeni düzenleme, Anayasa Mahkemesi'nin çalışma ve yargılama usulüne ilişkin 149. maddesinde yapılan değişiklikle tamamlandı ve Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davalarında 2/3 yerine 3/5 çoğunlukla karar vermesi esası getirildi. İlginçtir, söz konusu değişiklikle, aynı zamanda Anayasa Mahkemesi'nin anayasa değişikliklerinde de iptale 3/5 çoğunlukla karar verebileceği öngörüldü. Böylece, çok da anlaşılamayan bir sebeple, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştırmaya yönelik bu yeni düzenlemeyle anayasa değişikliklerinde iptal kararı verilebilmesi eskiye göre kolaylaştırılmış oldu.

2001 değişikliğiyle iktisadi ve sosyal haklarda da bir dizi yeni düzenleme yapıldı. Bunlar arasında en başta üzerinde durulması gereken, bir anlamda iktisadi ve sosyal hakların içini boşaltan "Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı" başlıklı 65. maddede yapılan düzenlemeydi. Maddenin eski halinde yer alan, "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik

istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir." şeklindeki düzenleme, "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir." şeklinde yeniden kaleme alındı, ancak maddede asıl tartışma yaratan "mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" ibaresi muhafaza edildi. Böylece, "Çalışma Hakkı ve Ödevi" başlıklı 49. maddede, devlete, sadece çalışanları değil işsizleri de koruma görevi veren ve "Ücrette Adaletin Sağlanması" başlıklı 55. maddede, asgarî ücretin tespitinde ülkenin ekonomik durumu yanında çalışanların geçim şartlarının da gözönünde bulundurulacağını hükme bağlayan yeni düzenlemeler, 65. maddedeki tartışmalı hükmün muhafazası karşısında fazla bir anlam ifade etmedi. İktisadi ve sosyal haklar açısından olumlu sayılabilecek tek değişiklik kamulaştırmaya ilişkin 46. maddede yapılan değişiklikti. Getirilen yeni düzenlemeyle, geçmişte Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) pek çok kez mahkum olmasına neden olan bu konu büyük ölçüde Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirildi.

Anayasa'da iktisadi ve sosyal haklar bölümünde yer alan "Ailenin Korunması" başlıklı 41. maddede yapılan değişiklik ise, bir hak yaratmasının ötesinde, çağdaş Türkiye'nin değişen yüzünü tescil etmesi açısından önemliydi. 2001 değişikliğiyle 41. maddenin 1. fıkrası şu şekilde yeniden düzenlendi: "Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır." Vatandaşlık hakkına ilişkin 66. maddeden, "Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir." hükmünün çıkarılması yönündeki yeni düzenleme de, bu bağlamda, kadın erkek eşitliğinin sağlanması konusunda atılmış önemli bir adım olarak değişiklikler arasında yerini aldı. 66. maddede vatandaşlık hakkına ilişkin bu yeni düzenleme dışında siyasi haklara ilişkin değişiklikler, taksirli suçlardan hüküm giyenlerin oy kullanmasına (m. 67) ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydı ile Türkiye'de ikamet eden yabancıların dilekçe hakkından faydalanmasına (m. 74) imkan veren düzenlemelerle sınırlı kaldı. Geçici maddeyle, 67. maddeye ilişkin de-

ğişikliğin, anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesinden sonra yapılacak ilk genel seçimde uygulanmayacağı da hükme bağlandı.

2001 değişikliğiyle, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik hukuki mekanizmalar açısından da genelde olumlu sayılabilecek düzenlemeler yapıldı. Bu bağlamda, 36. maddede yapılan değişiklikle, insan hakları teorisinde önemli bir yeri olan "adil yargılanma" prensibi Anayasa'ya girdi; 38. maddede yapılan değişiklikle, kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların delil olarak kabul edilemeyeceği ve hiç kimsenin yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamayacağı esasları getirildi. 40. maddede yapılan değişiklikle ise, devletin işlemlerinde ilgili kişilerin hangi sürede, hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını belirtmek zorunda olduğu hükme bağlandı. Bu değişiklikler arasında, olumsuz olarak nitelendirilebilecek tek değişiklik, sınırlı da olsa, ölüm cezasının açıkça Anayasa'ya girmesi oldu. "Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar" başlıklı 38. maddeye, "Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez." şeklinde bir fıkra eklendi.

Yasama ve yürütme organına ilişkin yeni düzenlemeler 2001 anayasa değişikliği paketi içinde fazla bir yer tutmadı. Yasama organına ilişkin düzenlemeler arasında en çok dikkat çeken TBMM'nin af yetkisini düzenleyen 87. maddesinde yapılan değişiklikti. Özellikle "Şartlı Salıverme Yasası" olarak bilinen 4616 sayılı Yasa'nın kamuoyunda yarattığı tepkiler sonrasında tartışılmaya başlanan TBMM'nin af yetkisi, 2001 değişikliğiyle yeniden düzenlendi. Buna göre, bir yandan af yetkisinin kapsamı genişletilirken, diğer yandan TBMM'nin af kararı alması güçleştirildi. 87. maddede geçen "Anayasa'nın 14. maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere," ibaresi kaldırıldı ve TBMM'nin üye tamsayısının 3/5 çoğunlukla genel ve özel af ilanına karar verebileceği hükmü eklendi. Geçici maddeyle, bu hükmün, Anayasa değişikliği yürürlüğe girmeden önce Anayasa'nın 14. maddesindeki fiilleri işleyenler hakkında uygulanmayacağı belirtildi. Bunun dışında, yasama organına ilişkin iki küçük değişiklik yapıldı. Birincisi, 94.

maddede yapılan değişiklikle, TBMM Başkan adaylarının Başkanlık Divanına bildirilme süresi 10 günden 5 güne indirildi. İkincisi, 100. maddede yapılan değişiklikle meclis soruşturması sürecinde "gizli oy" esası getirildi ve sürecin uzamasını engellemeye yönelik düzenlemeler yapıldı. Yürütme organına ilişkin tek değişiklik ise, kamuoyunda "kısmi veto" olarak bilinen 89. maddeye ilişkin düzenlemeydi. Eski düzenlemeye göre, Cumhurbaşkanı yayımlanmasını uygun bulmadığı yasaları bir daha görüşülmek üzere bütün olarak TBMM'ye geri gönderebilirken, yeni düzenlemeyle Cumhurbaşkanı'na bir yasayı kısmen geri gönderebilme yetkisi tanındı. Böylece, ilginçtir, koalisyon ortakları tarafından sık sık gündeme getirilen veto yetkisi, sınırlanmak şöyle dursun, Cumhurbaşkanı'na yasaları yeniden biçimlendirme imkanı verecek şekilde genişletilmiş oldu.

2001 değişikliği çerçevesinde sivil otorite-askeri otorite ilişkilerini ilgilendiren önemli bir düzenleme de Anayasa'ya girdi. Anayasa'nın Milli Güvenlik Kurulu'na (MGK) ilişkin 118. maddesinde yapılan değişiklikle MGK'nın sivil üye sayısı arttırılarak Adalet Bakanı ve Başbakan yardımcıları da MGK'ya dahil edildi. Buna ek olarak, MGK'nın esasen "tavsiye" kararları alacağı ve bu kararların Bakanlar Kurulu tarafından "değerlendirileceği" belirtilerek MGK'nın danışma organı olma niteliği vurgulandı.

2001 değişikliğiyle getirilen 12 Eylül askeri müdahalesinin uzun dönemli etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik düzenleme ise, Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin son fıkrasını kaldırarak 12 Eylül hukukuna yargı yolunu açan düzenlemeydi. Söz konusu fıkra şu hükmü içeriyordu: "Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasa'ya aykırılığı iddia edilemez."

Böylece, Türkiye 2002 yılına büyük ölçüde değişmiş bir Anayasa ile girdi. Ancak, 2002 yılında da 2001 anayasa değişikliğiyle ilgili bazı konuların gündemi meşgul etmeye devam edeceği düşünülebilir. Birincisi, kamuoyunda "uyum yasaları" olarak bilinen, 2001

anayasa değişikliğiyle pek çok yasada yapılması zorunlu hale gelen değişiklikler tartışma konusu olabilir. İkincisi, uyum yasalarının geciktiği veya çıkarılmadığı durumlarda, değiştirilen bazı Anayasa maddelerinin doğrudan uygulanıp uygulanmayacağı konusu önem kazanabilir. Üçüncüsü, 12 Eylül hukukuna karşı pek çok kişinin yargı yoluna başvurması sonucu 2002 yılında yargı, 12 Eylül davalarının işgali altında kalabilir. Son olarak, yeni bir anayasa değişikliği paketinin de yolda olduğunu eklemek gerekir. 2002 yılının bu yeni paketle ilgili tartışmaları da beraberinde getireceği öngörülebilir.

Yasama

TBMM 2001 yılına içtüzük değişikliği tartışmalarıyla girdi. TBMM İçtüzüğü 1982 Anayasası döneminde yasama organına ilişkin en çok tartışma yaratan konuların başında geliyordu. 1982 Anayasası döneminde, İçtüzüğün değiştirilmesi sık sık gündeme geldiği halde bu uzun süre yapılamamıştı. TBMM, Anayasa yürürlüğe girdikten sonra, Anayasa'nın Geçici 6. maddesine uygun olarak, 5 Mart 1973 tarihli ve 584 sayılı İçtüzüğün Anayasa'ya aykırı olmayan hükümlerine göre faaliyetlerini sürdürüyordu. Bu İçtüzük 16 Mayıs 1996 tarih ve 424 sayılı kararla büyük ölçüde değiştirilerek yenilendi. Ancak bu değişiklik te, özellikle ekonomik alanda IMF'ye, siyasi alanda ise AB'ye çeşitli alanlarda belli yasaları çıkarma sözü veren 57. Hükümet tarafından yeterli görülmedi ve yasama sürecini hızlandıracak ve daha verimli kılacak bir içtüzük değişikliği yeniden gündeme geldi.

İçtüzük değişikliği hem komisyon hem Genel Kurul aşamasında sıkıntılı anlar yaşanmasına neden oldu. Özellikle TBMM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmeler sırasında sert tartışmalar çıktı. 30 Ocak 2001 günü yapılan görüşmelerde DYP Şanlıurfa Milletvekili Fevzi Şıhanlıoğlu kalp krizi geçirerek yaşamını yitirdi. Muhalefetin "sesimiz kısılıyor" diye karşı çıktığı içtüzük değişikliği, yaşanan bu tatsız olayın ardından yeniden ele alındı. Bu kez iktidar ve muhalefet daha uzlaşmacı bir tavır ortaya koydu ve temel yasaların görüşülmesi usulü dışında değişiklikler üzerinde anlaşmaya

varıldı. Bu konudaki pürüz de çok geçmeden giderildi ve İçtüzük değişikliği 7 Şubat 2001 günü hızla TBMM'de kabul edildi. Değişikliğin RG'de yayımlanmasının ardından (RG., 9.2.2001, S. 24313) FP ve DYP söz konusu değişikliğin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu.

İçtüzük değişikliği özetle şu yenilikleri getirdi: Eski düzenlemeye göre, Genel Kurul'da yapılacak bir konuşmanın ardından sorulacak sorularda süre sınırlaması yoktu. Yeni düzenlemeyle, soru ve cevap süresi 10 dakikayla sınırlandırıldı (İçtüzük, m. 60/4). Eski düzenlemeye göre, Yasa tasarı ve tekliflerine ilişkin raporların okunup okunmaması Genel Kurul'un kararına bağlıydı. Yeni düzenlemeyle, esas olarak raporun okutulmaması, ancak TBMM Başkanı'nın raporların sıra sayılarını ifade etmesi yöntemi kabul edildi. Araştırma, soruşturma ve diğer komisyon raporları da bu madde kapsamına alındı. (İçtüzük, m. 79) Eski düzenlemede, Yasa tasarı ve tekliflerinin Genel Kurul'da görüşülmesi sırasında tümü üzerinde yapılacak görüşmelere ilişkin bir açıklık yoktu. Yeni düzenlemeyle, Yasa tasarı ve tekliflerinin tümü üzerindeki görüşmelerden sonra soru-cevap işlemi öngörüldü. Maddeler üzerinde ayrıca soru sorulamaması, yürürlük ve yürütme maddeleriyle milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunmasına dair Yasa tasarıları üzerinde görüşme açılamaması, önerge verilememesi esası getirildi. Ayrıca, maddeler üzerinde konuşmalar 5 dakika, tasarı veya teklifin tümü üzerindeki konuşmalar 10 ve 20 dakika ile sınırlandırıldı (İçtüzük, m. 81). Eski düzenlemeye göre, milletvekilleri tarafından maddelerin her fıkrası için en fazla 4 önerge verilebiliyordu. Yeni düzenlemeyle İçtüzük'te, komisyon ve hükümet üyelerinin her madde için 1'er, milletvekillerininse anayasaya aykırılık dahil en fazla 3 önerge verebilmesi, beşten fazla imzalı önergelerde, ilk beş ismin okunması ve önergenin tutanağa eklenmesi hükmü yer aldı. (İçtüzük, m. 87) Yeni İçtüzük değişikliğiyle, bir yandan "temel yasalar" kategorisi canlandırılırken, diğer yandan "yeniden yapılanma yasaları" adı altında yeni bir kategori yaratıldı. Temel yasaların ve yeniden yapılanma yasalarının görüşme usullerinin, Danışma Kurulu'nda oybirliği sağlanması şartıyla,

Genel Kurul'da belirleneceği, oybirliği sağlanamadığı takdirde, 3/5 çoğunluk ile de karar verilebileceği kuralı kondu. (İçtüzük, m. 91) Son olarak, bir maddenin bir çok mesele veya fıkralardan mürekkep olması halinde bunların ayrı ayrı oya konabilmesine imkan veren düzenleme İçtüzük'ten çıkarıldı (İçtüzük, m. 83).

2001 yılında yasama organı oldukça önemli yasalara imza attı. Ekonomik krizin ardından hızlanan yasama çalışmaları sonucunda uzun zamandan beri çıkarılamayan pek çok Yasa 2001 yılı içinde çıkarıldı. Yasama çalışmalarının hızlanmasına katkıda bulunan bir başka etken de, Türkiye'nin AB tam üyeliği yolunda kabul ettiği Ulusal Program'ın gereklerini yerine getirme çabasıydı. Özellikle, 2001 anayasa değişiklikliği bu kapsamda değerlendirilebilir. Bir kere tıkanıklık aşıldıktan sonra Yasama organının ard arda önemli yasalar kabul ettiği görüldü. Yılın sonuna doğru 75 yıldır yürürlükte bulunan Medeni Yasa'nın 1030 maddelik bir düzenlemeyle baştan sona yenilenmesi de bu bağlamda anılabilir. TBMM 2001 yılında toplam 733 saat 11 dakika çalıştı ve 113 Yasa kabul etti.

TBMM geçtiğimiz yıl yasama faaliyetleri dışında oldukça önemli kararlar aldı. Bunların başında, yukarıda değindiğimiz, TBMM İçtüzük değişikliğine ilişkin karar geliyordu. Bir başka önemli karar ABD'nin Afganistan'a karşı yürüttüğü "Sürekli Özgürlük Harekatı" çerçevesinde Hükümete, yurtdışına asker gönderme ve yurtdışından gönderilecek askerleri kabul etme yetkisi veren karardı. Hükümet asker gönderme ve kabul etme yetkisi isteyen tezkereyi 9 Ekim 2001 tarihinde TBMM'ye sundu. Ancak, bu süreçte yetkinin kapsamı tartışma konusu oldu. Muhalefet tezkereye, "sınırı, kapsamı ve süresi belli olmayan bir yetki verilemez" gerekçesiyle karşı çıktı ve red oyu vereceğini açıkladı. Buna rağmen, tezkerenin son halinde yer ve süre sınırı kaldırıldı. Ayrıca, Anayasa'nın 117. maddesine gönderme yapılarak Genelkurmay'a yetki devrinin yolu açıldı. Hükümet'e, asker gönderme ve kabul etme yetkisi veren tezkere 10 Ekim 2001 tarihinde 100'e karşı 319 oyla TBMM Genel Kurulu'nda kabul edildi. (RG, 12.10.2001, S. 24551)

Bu yetkiye dayanarak Bakanlar Kurulu 1 Kasım 2001'de Afganistan'a asker gönderilmesine karar verdi. Söz konusu karar aynı gün Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı, ancak SP, AKP, ANAP, DYP ve bağımsızlardan oluşan 111 milletvekili kararın iptali ve yürürlüğünün durdurulması istemiyle 7 Kasım 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nde dava açtı. Anayasa Mahkemesi, 22 Kasım 2001 tarihinde söz konusu kararın iptali istemini "Bu bir Meclis kararıdır, incelenemez. Bir içtüzük değişikliği niteliğinde değildir." gerekçesiyle esasa geçmeden reddetti.

2001 yılında TBMM üyelerine ilişkin en önemli tartışma, yukarıda değindiğimiz, milletvekillerinin özlük haklarını anayasa değişikliği yoluyla düzenlemeye çalışmaları ve sonrasında söz konusu düzenlemenin Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna götürülme kararının alınmasıydı. Bunun dışında milletvekilleri açısından daha önceki dönemlerde de tartışma konusu olan yasama bağışıklıkları 2001 yılında da gündemi meşgul etti. İlginçtir, yasama bağışıklıkları bu kadar tartışılmasına rağmen, 17 Ekim 2001 tarihli anayasa değişiklikleri sırasında bu konuya ilişkin düzenleme TBMM Genel Kurulu'nda ikinci tur oylamada reddedildi. 2001 yılı sonu itibariyle, TBMM gündeminde, 80'i Komisyon, 44'ü Genel Kurul'da olmak üzere toplam 124 dokunulmazlık dosyası bekliyordu.

2001 yılı içinde dokunulmazlığı kaldırılan tek milletvekili Mustafa Bayram oldu. Van Bağımsız Milletvekili Mustafa Bayram'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına neden olan olay, Van'da 6 Ağustos 1991 tarihinde meydana gelen bir öldürme ve yaralama olayıydı. Olayla ilgili soruşturmada, öldürme ve yaralamaya neden olan mermilerin Bayram'a ait Browning marka silahtan çıktığı Adli Tıp raporuyla kesinleşmişti. Bu olayla ilgili olarak yargılaması devam eden Mustafa Bayram 24 Aralık 1995 seçimlerinde milletvekili seçilmiş, bunun üzerine hakkındaki kamu davası Anayasa'nın 83. maddesi ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun (CMUK) 253/4 maddesi gereğince durdurulmuştu. Ancak, Van Cumhuriyet Başsavcılığı'nın talebi üzerine Bayram'ın dokunulmazlığı bu olayla ilgili olarak 21.7.1998 tarihinde kaldırıldı (TBMM'nin 21 Temmuz

1998 gün ve 563 sayılı Genel Kurul Kararı) Bayram tarafından söz konusu kararın Anayasa ve Meclis İçtüzüğüne aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru ise Anayasa Mahkemesi tarafından reddedildi. (AYM Kararı, E. 1998/38, K. 1998/50, Kt. 31/71998, AMKD, S. 35, C. I, 2000, s. 232-240) 18 Nisan 1999 seçimlerinde tekrar milletvekili seçilen Mustafa Bayram yeniden dokunulmazlık zırhına kavuştu. Son olarak, Picasso'ya ait tabloların kaçırılması olayıyla gündeme gelen Bayram'ın dokunulmazlığı Van'da 1991 yılında meydana gelen olay nedeniyle 27 Mart 2001 tarihinde yeniden kaldırıldı. Aynı gün Bayram'ın İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilen Roma devrine ait mermer tanrıça heykelini kaçırmakla suçlandığı bir başka dosya dolayısıyla da dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verildi.

Dokunulmazlıklar konusu, anayasa değişiklikleri öncesinde, özellikle "Beyaz Enerji" iddianamesinden dolayı Enerji Bakanlığı'ndan istifa eden Cumhur Ersümer'le ilgili soruşturma dolayısıyla tekrar tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalar sırasında koalisyon ortakları dokunulmazlıkların sınırlanmasından yana olduklarını ifade etti. Ancak, Mayıs ayında yapılan bu tartışmalar sonuçsuz kaldı ve, yukarıda değindiğimiz gibi, konuya ilişkin anayasa değişikliği Ekim ayında TBMM'de ikinci turda reddedildi. Milletvekili dokunulmazlıkları anayasa değişikliklerinden sonra da önemini korumaya devam etti. Son olarak Sağlık Bakanı Osman Durmuş hakkında, TÜRKSEV Vakfı'na haksız kazanç sağlama iddiasıyla ilgili dosyada yasama dokunulmazlığına sahip olduğu gerekçesiyle soruşturma açılamadı.

2001 yılında milletvekilleri açısından, aynı zamanda dokunulmazlıkları da ilgilendiren bir başka önemli olay, yine yukarıda değindiğimiz, TBMM Genel Kurulu'nda DYP Şanlıurfa Milletvekili Fevzi Şıhanlıoğlu'nun kalp krizi geçirerek ölmesiydi. Olay, TBMM İçtüzük değişikliği görüşmeleri sırasında meydana geldi. Meclis'te çıkan kavgada, iddialara göre, MHP'lilerin yumruk ve tekmelerine hedef olan Şıhanlıoğlu, kalp krizi geçirerek hayatını kaybetti. Cumhuriyet Başsavcılığı, olayla ilgili re'sen soruşturma başlattı.

Basında savcılığın suçüstü hükümlerini işletmediği yolunda haberler çıktı. Ancak, Ankara Cumhuriyet Başsavcıvekili Bekir Selçuk, olayda suçlanan MHP milletvekilleri Cahit Tekelioğlu ve Mehmet Kundakçı hakkında Anayasa'nın, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali olması halinde milletvekillerinin yasama dokunulmazlığından yararlanamayacaklarını öngören 83/2 fıkrası uyarınca hemen ertesi sabah yakalama emri çıkartıldığını açıkladı. Sanıklarını ifadelerini alan Cumhuriyet Başsavcıvekili Bekir Selçuk 9. Ağır Ceza Mahkemesi'nde dava açtı. Selçuk, önce sanıkların 10'ar yıla kadar hapisle cezalandırılmasını, ardından bu cezanın 'ölüme sebebiyetin faili meçhul olduğu' ve olayda 'hafif tahrik' bulunduğu gerekçesiyle 3 yıl 9'ar aya indirilmesini istedi. İki milletvekili daha sonra tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı. 22 Kasım 2001 tarihinde İstanbul Adli Tıp Kurumu'nun olaya ilişkin raporu açıklandı. Rapora göre, Şıhanlıoğlu, kalpten ölmüştü. 21 Aralık 2001 tarihinde Ankara 9. Ağır Ceza Mahkemesi'nin duruşma savcısı Kadri Söğütlüoğlu, Şıhanlıoğlu'na saldırıda bulunulmadığı sonucuna vararak, "kastın aşılması suretiyle adam öldürme" suçlamasıyla yargılanan MHP milletvekilleri Cahit Tekelioğlu ve Mehmet Kundakçı'nın beraetlerini istedi.

Dokunulmazlıklarla ilgili bir başka ilginç olay da, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Başkanı DSP Milletvekili Sema Pişkinsüt ile ilgiliydi. Pişkinsüt, Komisyon Başkanlığı döneminde cezaevi ve karakollardaki işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin ses getiren raporlar hazırlamıştı. Savcılıklar, Komisyon'dan işkence görenlerin isimlerini istemiş, Komisyon ise, 'Bu kişilere yeniden mağdur edilmemeleri için kimliklerini açıklamama sözü verdik' gerekçesiyle savcılıklara isim bildirmemişti. Bunun üzerine Ankara Başsavcılığı "soruşturmayı engellemek" suçundan Pişkinsüt hakkında soruşturma başlattı ve dokunulmazlığının kaldırılması istemiyle fezleke hazırladı. Pişkinsüt ile Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk arasında dokunulmazlık fezlekesi konusunda sert tartışmalar yaşandı.

TBMM üyeliğinin düşmesine ilişkin 2001 yılında kayda değer

bir olay FP Karaman Milletvekili Merve Safa Kavakçı ile ilgiliydi. TBMM Başkanı Ömer İzgi, TBMM'nin 14 Mart 2001 tarihli 69. Birleşiminde, "Kesinleşen yargı kararları uyarınca Türk vatandaşlığını kaybeden Merve Safa Kavakçı'nın, Anayasa'nın 66. ve 76. maddeleri ile Türk Vatandaşlığı Yasası hükümlerine göre milletvekili seçilme yeterliliğini kaybettiğine, bu nedenlerle milletvekili sıfatının kalmadığına ilişkin Başkanlık Tezkeresi"ni okutturdu. Böylece, aslında gerek olmadığı halde, söz konusu Tezkerenin okunmasıyla Kavakçı'nın milletvekilliği resmen düşmüş oldu. (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 21. Dönem, 3. Yasama Yılı, 69. Birleşim, 14 Mart 2001, www.tbmm.gov.tr) Milletvekilliğinin düşmesine ilişkin bir başka olay ise, aşağıda ayrıntılı olarak üzerinde duracağımız, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan FP'nin iki milletvekilinin, Bekir Sobacı ve Nazlı Ilıcak'ın milletvekilliklerinin düşmesiydi. (Bkz. Aşağıda "Seçimler ve Siyasi Partiler" bölümü)

2001 yılında TBMM çalışmaları sırasında oldukça tartışmalı geçen oturumlar yaşandı. Bunlardan, yukarıda değindiğimiz, İçtüzük değişikliği görüşmeleri sırasında DYP Şanlıurfa Milletvekili Fevzi Şıhanlıoğlu'nun ölümüyle sonuçlanan tartışmaların yaşandığı oturum TBMM'de son yıllarda gerçekleşen en tartışmalı oturumlardan biriydi. İçtüzük değişikliklerine ilişkin oylama sırasında da benzer olaylar meydana geldi. MHP ve DSP milletvekillerinin yeterli çoğunluğu sağlamak için "mükerrer ve sahte oy pusulası" kullandıkları tespit edilince, FP ve DYP'li milletvekilleri kürsüye yürüdü. Bunun dışında da yıl boyunca TBMM tartışmalı hatta kavgalı oturumlara sahne oldu.

TBMM çatısı altında yapılan bazı konuşmalar sadece TBMM içinde değil, TBMM dışında da büyük yankı uyandırdı. FP'li Bekir Sobacı'nın İnsan Hakları Başkanlığı'nın kurulmasına ilişkin KHK'nın görüşmeleri sırasında, "Türkiye, sütübozuk bir 28 Şubat sürecinden sonra geldiğimiz noktada debelenmektedir. Türkiye'deki provokatörler FP ile DYP dinlensin diyenlerdir." sözleri öncelikle Genel Kurul'da büyük tartışma yarattı. Ancak olay burada kalmadı. Genelkurmay Başkanlığı FP'li Sobacı'nın "orduya hakaret"

suçundan yargılanması için Adalet Bakanlığı'na suç duyurusunda bulundu. FP yönetimi ise, Sobacı'ya sahip çıkmadı ve, büyük ihtimalle Genelkurmay'ın da tepkisini dikkate alarak, Sobacı'nın disipline sevkine karar verdi. Sobacı'nın disipline sevkine ilişkin süreç FP yönetimi tarafından 16 Nisan 2001 günü başlatıldı. Sobacı'nın bu açıklamaları daha sonra FP'nin kapatılması davasında da gündeme geldi. (Bkz. Aşağıda "Seçimler ve Siyasi Partiler" bölümü)

FP'nin kapatılmasıyla birlikte TBMM'nin iç düzeni büyük ölçüde değişti. Grup odaları ve Genel Kurul Salonu altıncı bir partiye göre yeniden düzenlendi. FP'nin kapatılması ve ardından SP ve AKP olarak ikiye bölünmesi sonucunda DYP anamuhalefet partisi sıfatını kazandı. DYP bu fırsatı kaçırmayarak anamuhalefet partisi sıfatıyla 13 yasanın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurma kararı aldı. Meclisin değişen yapısı nedeniyle, 17 Eylül 2001 günü olağanüstü toplandığında, TBMM Başkanlık Divanı ve komisyon üyelikleri için de seçim yapılması gerekti. 1 Ocak 2001 itibariyle TBMM'deki sandalye dağılımı şöyleydi: DSP: 136, MHP: 127, FP: 102, ANAP: 88, DYP: 84, Bağımsız: 7, Boş: 6. Bu tablo 31 Aralık 2001 itibariyle şu şekilde değişti: DSP: 130, MHP: 127, DYP: 84, ANAP: 79, AK PARTİ: 53, SP: 48, Bağımsız: 19, Boş: 10.

2001 yılında TBMM'nin üye sayısı da tartışma konusu oldu. Cumhurbaşkanı Sezer'in milletvekili sayısının 300 olmasına ilişkin sözleri milletvekillerinin büyük tepkisini çekti. 30 Ekim 2001 günü milletvekilleri tepkilerini TBMM Genel Kurulu'na taşıdı. Daha sonra DSP Genel Başkanı ve Başbakan Bülent Ecevit te yaptığı bir açıklamayla tartışmaya katıldı. Ecevit 550 milletvekilinin bile az olduğunu söyledi.

TBMM 2001 yılı içinde denetim yollarına da sık sık başvurdu. Geçen yıl: 63 araştırma önergesi verildi, 3'ü kabul edildi; 4 soruşturma önergesi verildi, 1'i kabul edildi; verilen 18 gensoru önergesinden 16'sı reddedildi, 2'si işlemden kaldırıldı.

Yürütme

2001 yılında, yürütme organı açısından ortaya çıkan en önemli gelişme, 2000 yılından miras kalan Cumhurbaşkanı-Başbakan çatışmasıydı. Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra yürütmenin iki kanadı arasında başlayan çatışma 2001 yılının ilk yarısında şiddetlenerek devam etti. 19 Şubat 2001 günü yapılan MGK toplantısında ortaya çıkan krizin fitilini ateşleyen olay, Cumhurbaşkanı'nın bankalardaki yolsuzlukları araştırmak için Devlet Denetleme Kurulu'nu (DDK) görevlendirmesiydi. Basına yansıyan haberlere göre, MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Sezer ve Hükümet üyeleri arasında şu konuşmalar geçti:

- *Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer*: "Gündeme geçmeden önce söylemek istediklerim var. Sayın Ecevit, bankalarla ilgili olarak benim DDK'yı devreye sokmama tepki gösteriyorsunuz. Siz, basına 'Denetimin denetimi mi olur?' diyorsunuz. Burada yapılan nedir? Hükümet olarak kamuoyu önünde beni küçük duruma düşürüyorsunuz. Beni yıpratmak için uğraşıyorsunuz. Siz yolsuzlukların üzerine gidilmesinden, pisliğin temizlenmesinden neden rahatsız oluyorsunuz? Yolsuzluklar ancak saydam bir devlet yapısı sağlanırsa önlenir. Türkiye'nin temel sorunu yolsuzluktur ve siz bunun üzerine kararlılıkla gitmiyorsunuz. Yanınızdaki bakanların herbiri yolsuzluk ithamı altında...Yargı, hükümetten korkar hale geldi."

- *Başbakan Bülent Ecevit*: "Konuşmanız bitti mi?"

- *Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer*: "Hayır bitmedi. Yolsuzlukları koruyor görüntüsü veriyorsunuz. Ben buradan devlete bakınca uykularım kaçıyor, uyuyamıyorum. Bu yoksul halkın bankalarda 12 milyar doları gitti. Bugün hala kamu bankalarında yolsuzluklar oluyor. DDK devreye girdi diye niye rahatsız oluyorsunuz? Denetimin denetimi mi olur diyorsunuz. Anayasa'nın 108. maddesi ortada. Bal gibi olur. Anayasa'yı bilmiyorsunuz, bu sözleri söylüyorsunuz"

- *Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan*: "O Anayasa'yı bir de biz görelim, anlayalım." (Özkan'ın bu sözüne sinirlenen Sezer

elinde tuttuğu Anayasa'yı, Ecevit ve Özkan'ın bulunduğu yöne doğru fırlattı.)

- *Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer*: "Alın okuyun o zaman!"

(Anayasa kitapçığı Ecevit ve Özkan'ın arasına düştü. Ecevit, sinirli bir tavırla masadan kalktı. Mesut Yılmaz onu takip etti. Başbakan kapıyı çarpıp salonu terketti.)

- *Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan*: "Asıl Anayasa'dan anlamayan sizsiniz... Kira Yasası çıkarıldı. Herkes yasaya uydu kirasını yüzde 10 arttırdı. Ama burada hukuktan söz eden siz, evinizin kirasını dolar bazında yüzde 25 arttırdınız. Yüzde 25'lik Cumhurbaşkanısınız. Sizi orada oturtan iradenin biraz önce suçladığınız irade olduğunu unutmayın. O irade sizi oradan indirmesini de bilir."

- *Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer*: "Ne gocunuyorsunuz ben bunları söylüyorum diye? Ben kariyerimle geldim buraya. Siz seçtiniz diye susmam mı lazım? Bu kamu bankaları nereye gidiyor? Bu sorun çözülmeden hiçbir yere varamayız. Yetkimi kullanıyorum."

- *Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan*: "Nankör kedi..."

- *Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer*: "Ben ne dedim ki, sadece olanları ve olması gerekenleri anlattım."

Bu yaşanan ciddi bir krizdi ve bedeli de çok ağır oldu. Borsa düştü, dolar fırladı. Gecelik faizler %750 seviyesine yükseldi. "19 Şubat Krizi"nin ardından hem Cumhurbaşkanı, hem Başbakan hem de Hükümet üyeleri daha dikkatli davranmaya ve krize, çatışmaya yol açabilecek sözlerden, davranışlardan kaçınmaya özen gösterdi. Buna rağmen, 2001 yılı sonu itibariyle yürütmenin iki kanadı arasındaki ilişkilerin tam olarak düzeldiği ve bir diyalog zeminine oturduğunu söylemek mümkün görünmüyor.

Sezer ve Hükümet arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açan en önemli nedenlerden biri Sezer'in açık veya örtülü olarak Hüküme-

ti hedef alan beyanatlarıydı. Öncelikle, Sezer'in 15 Ocak 2001 günü Türkiye Barolar Birliği'nin düzenlediği toplantıda yaptığı "Yürütmenin başıyım." açıklaması Sezer'in yürütmenin diğer kanadı karşısında cumhurbaşkanlığı makamını nereye koyduğu konusunda bir fikir veriyordu. Sezer'e göre, yürütme Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan oluşuyordu. Bunların devlet yönetimiyle ilgili kararlarda birbirinden bağımsız işlemler yapma yetkisi yoktu. Ancak, Cumhurbaşkanı yürütmenin yalnızca öğesi değil, aynı zamanda başıydı. Sezer'in asıl tartışma yaratan beyanatları ise TBMM'nin açılışında yaptığı konuşma ve Ramazan Bayramı dolayısıyla yayımladığı mesajdı. Son olarak Sezer'in 11 Aralık 2001 tarihinde Türk-İş Başkanlar Kurulu'nu kabulü sırasında söylediği sözler de oldukça tartışıldı. Sezer daha sonra bu sözleri söylemediğini, ancak aynen katıldığını ifade etti.

Yürütmenin iki kanadı arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açan bir başka neden Sezer'in yetkilerini sonuna kadar kullanmasıydı. Cumhurbaşkanı'nın tartışma yaratan yetkilerinin başında yasama sürecine ilişkin yetkiler ve bunların başında da yasaları bir kez daha görüşülmek üzere TBMM'ye geri yollama yetkisi geliyordu. Sezer, 2001 yılı içinde dört yasayı TBMM'ye geri gönderdi: 18 Haziran 2001 tarihinde, "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Yasa, Basın Yasası, Gelir Vergisi Yasası ile Kurumlar Vergisi Yasası'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yasa"yı; 5 Temmuz 2001 tarihinde, "Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanmasına İlişkin Yasa"yı; 6 Temmuz 2001 tarihinde, "4685 sayılı Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 4046 Sayılı Yasa'da ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa"yı ve 28 Kasım 2001 tarihinde, "4719 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Yasa, 18.11.1992 Tarihli ve 3842 Sayılı Yasa ile Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Yasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa"yı TBMM'ye geri gönderdi. İlginçtir, Cumhurbaşkanı'nın yasaları TBMM'ye geri gönderme yetkisi bu kadar tartışılmasına

rağmen, 2001 yılı anayasa değişikliği sırasında bu yetkiye dokunulmadı, hatta getirilen yeni düzenlemeyle bu yetki bir anlamda genişletildi. (Bkz. Yukarıda "Anayasa" bölümü) Getirilen yeni düzenlemeyle, Cumhurbaşkanının onaylanmak üzere önüne gelen yasaların sadece belli maddelerini seçip bunları TBMM'ne geri göndermesi mümkün hale geldi. Sezer, kamuoyunda "kısmi veto" olarak bilinen bu yetkisini ilk kez DGM Yasası için kullandı.

Cumhurbaşkanı'nın yasama sürecine ilişkin tartışma yaratan bir başka yetkisi anayasa değişikliklerini halkoyuna götürebilme yetkisiydi. Anayasa değişiklikleri sırasında, Sezer'in sadece milletvekillerinin maaş ve emekliliklerine ilişkin anayasa değişikliğini paketten ayırıp tek başına halkoyuna götürüp götüremeyeceği tartışması yapıldı. Burada esas sorun, Anayasa'nın 175. maddesinin 5. ve 7. fıkralarının farklı yorumundan kaynaklanıyordu. Söz konusu maddenin 5. fıkrası ile, Cumhurbaşkanının Meclis üye tamsayısının 2/3 çoğunluğuyla kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin yasayı veya gerekli gördüğü maddelerini halkoylamasına sunabileceği hükme bağlanıyordu. Aynı maddenin 7. fıkrasında ise, TBMM'nin anayasa değişikliklerine ilişkin yasaların kabulü sırasında, bu yasanın halkoylamasına sunulması halinde, değiştirilen hükümlerden hangilerinin birlikte hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlayacağı yazılıydı. 2001 anayasa değişikliğinde TBMM 175. maddenin 7. fıkrasında öngörülen yetkisini kullanmış ve teklifin 36. maddesinde yasanın halkoylamasına sunulması halinde tümüyle oylanacağını karara bağlamıştı. Cumhurbaşkanı ise, sadece milletvekillerinin maaş ve emekliliklerine ilişkin 28. maddeyi halkoylamasına sunmak istiyordu. İşte bu durumda, teklifin 36. maddesi gereği, 28. maddeyle birlikte tüm paketin de halkoylamasına sunulmasının gerekip gerekmediği tartışılıyordu. Cumhurbaşkanı Sezer, yukarıda değindiğimiz gerekçeyle, 28. maddeyi tek başına halkoyuna sunma kararı aldı. (Bkz. Yukarıda "Anayasa" bölümü)

Cumhurbaşkanı'nın sadece yasama sürecine ilişkin yetkilerini değil, başka yetkilerini kullanırken sergilediği tavır da Hükümet-

le ilişkilerinin gerginleşmesine yol açtı. Örneğin, Sezer Şubat ayında Nakşibendi Tarikatı lideri Mahmud Esad Coşan ve damadı Ali Yücel Uyarel'in İstanbul Süleymaniye Camii/Külliyesine defnedilmesine ilişkin kararnameyi onaylamadı. Ancak aynı konuda bir başka kararnameye, Yusuf Bozkurt Özal'ın Süleymaniye Camii Külliyesine defnedilmesine ilişkin kararnameye daha önce onay vermiş olması tartışma konusu oldu. Sezer ise bunun bir emrivaki olduğunu ve defin işleminden sonra kararnamenin köşke geldiğini iddia ederek eleştirilere yanıt verdi.

Cumhurbaşkanı atama yetkilerini de tavizsiz kullanma niyetinde olduğunu pek çok olayda ortaya koydu. Bu ise, onun sadece Hükümetle değil diğer devlet kurumlarıyla da karşı karşıya gelmesine neden oldu. Sezer'in YÖK'ün önerdiği adayları veto ederek üyelerin seçiminde kendisine verilen takdir yetkisini sonuna kadar kullanması Ocak ayında bu kurumla Cumhurbaşkanı arasında açıkça bir sıkıntı yaşanmasına neden oldu.

Bütün bunlara rağmen, Cumhurbaşkanı'nın bütün yetkilerinin bu tür tartışmalara sebep olduğunu söylemek te haksızlık olur. Cumhurbaşkanı'nın bazı yetkilerini kullanması kamuoyunda büyük destek gördü. Bunların başında yolsuzluklarla ilgili olarak DDK'yı devreye sokması geliyordu. Basında çıkan haberlere göre, diğer denetim mekanizmalarını çalıştıramayan milletvekili ve müfettişler Sezer ve DDK'ya çok sayıda bilgi, belge ve iddia gönderdi. Cumhurbaşkanı'nın kamuoyunda olumlu karşılanan bir diğer yetkisi de af yetkisiydi. Cumhurbaşkanı bu yetkisini ilk kez Marmara depreminde eşi ve kızını kaybeden bir annenin böbrek hastası oğlu için kullandı. Daha sonra Sezer F tipi cezaevlerini protesto için başlatılan ölüm oruçlarında kalıcı hafıza kaybına uğrayan bir siyasi mahkumu affetti.

Yürütme organının diğer kanadı, yani Bakanlar Kurulu ise sadece Cumhurbaşkanı ile olan ilişkilerinde değil kendi içinde de sorunlu bir yıl yaşadı. Bakanlar Kurulu 2001 yılında koalisyon içindeki çatışmaların ve hesaplaşmaların merkezi oldu. Geçtiğimiz yıl 7 bakanlıkta görev değişimi gerçekleşti. Özelleştirmeden Sorumlu

Devlet Bakanı Yüksel Yalova'nın, "Tütün Yasası'nın Mayıs sonuna kadar çıkacağı taahüdü IMF niyet mektubunu yazanı bağlar. Niyet mektubuna kim imza attıysa sorumluluk ondadır." şeklindeki açıklaması bakanlığının sonunu getiren açıklama oldu. Ankara kulislerinde "siyasi ötanazi" hakkını kullandığı söylenen Yalova 31 Mayıs 2001 günü bakanlık görevinden istifa etti. Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz ise, Telekom'un özelleştirilmesine karşı çıkarak koalisyon içinde bir krizin yaşanmasına neden oldu. Krizin ardından yaptığı açıklamada, krizin kaynağının Telekom olmadığını, bu sorunun çözümlenmiş olmasına rağmen krizin sürmesinin, 'kendisinin haklılık kanıtı' olduğunu iddia etti. Böylece uzlaşmaz tutumunu sürdüren Öksüz bu hareketinin bedelini bakanlık koltuğuyla ödedi. Öksüz 17 Temmuz 2001 günü bakanlık görevinden istifa etti.

İçişleri Bakanı Sadettin Tantan ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ile arasında uzun süreden beri var olan gerginliğin jandarma operasyonları dolayısıyla doruk noktasına ulaşması sonucu görevinden ayrıldı. Yılmaz, "Milletvekillerini halk seçer, bakanları ben seçerim." sözleriyle son noktayı koydu ve Tantan'ı İçişleri Bakanlığı görevinden alarak Gümrüklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na atadı. Tantan ise bunu kabul etmeyerek bu görevden ve partisinden 6 Haziran 2001 tarihinde istifa etti. Turizm Bakanı Erkan Mumcu ise, İçişleri Bakanlığı'na vekâlet ettiği sırada, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın jandarma operasyonlarına ilişkin bir genelge yayımlanması isteğine karşı çıkarak lideriyle ters düştü. Yılmaz, ANAP'ın 7. Olağan Büyük Kongresi'nin ardından 8 Ağustos 2001 tarihinde Kabinede gerçekleştirdiği "mini revizyon"la, Mumcu'yu Turizm Bakanlığı'ndan alıp genel merkez yönetimine getirdi. ANAP Siyasi İşler Başkanı olan Mumcu böylece partide ikinci adam konumuna yükseldi.

Türki Cumhuriyetlerden Sorumlu Devlet Bakanı Abdülhaluk Çay ise, Devlet Bahçeli'nin ekonomik kriz nedeniyle yapmaktan vazgeçtiği ve ödenek vermediği 9. Türk Kurultayı'nı 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yardım ve himayesinde gerçekleşti-

rince lideriyle ters düştü. Bahçeli, Çay'ın azledilmesi isteğini Başbakan Bülent Ecevit'e iletti; Ecevit'in önerisi üzerine Çay, 24 Aralık 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından azledildi.

Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'i koltuğundan eden hakkındaki yolsuzluk suçlamalarıydı. Cumhur Ersümer'in ismi Beyaz Enerji Operasyonu'nda yolsuzluk iddialarıyla gündeme geldi. Hazırlanan fezlekede de Ersümer'in ismi geçiyordu. Bu arada, Jandarma Genel Komutanlığı içinde bir üst düzey yetkili tarafından söylendiği iddia edilen "Bakanın üstünü çizin." sözleri ANAP'la askerlerin arasının açılmasına neden oldu. Bütün bu gelişmeler karşısında Ersümer 27 Nisan 2001 tarihinde istifa etmek zorunda kaldı. Ersümer hakkında meclis soruşturması açılması için muhalefet tarafından verilen soruşturma önergesi ise, 22 Mayıs 2001 tarihinde TBMM'de reddedildi. Yolsuzluk iddiaları yüzünden bakanlık görevinden ayrılmak zorunda kalan bir başka bakan da Bayındırlık Bakanı Koray Aydın'dı. Aydın'ın ismi "Vurgun Operasyonu"na karıştı. Operasyon çerçevesinde yürütülen soruşturmada Aydın'ın babasıyla birlikte inşaat şirketi kurarak bakanlığından ihale alan şirketlerle ticari ilişkiye girdiği ortaya çıktı. Aydın bu gelişmelerin ardından 5 Eylül 2001 tarihinde bakanlıktan ve milletvekilliğinden istifa etti. Hakkında verilen meclis soruşturması önergesi ise, 29 Kasım 2001 tarihinde TBMM'de gizli oyla kabul edildi. Bu, 17 Ekim 2001 anayasa değişikliği sonrasında, 100. maddeye ilişkin yeni düzenlemede yer alan "gizli oy" hükmünün ilk uygulamasıydı. Aydın'ın milletvekilliğinden istifası ise, 7 Kasım 2001 tarihinde TBMM'de yapılan oylamada kabul edilmedi. Meclis Soruşturma Komisyonu, uzun bir gecikmeden sonra yıl sonuna doğru toplanabildi. Komisyonun çalışmaları 2002 yılına kaldı.

Yargı

Yargı açısından 2001 yılını ele almaya çalışacağımız bu bölümde ağırlıklı olarak Anayasa Mahkemesi üzerinde duracağız. Daha sonra, genel olarak yargıyı ilgilendiren gelişmelere kısaca değineceğiz.

2001 yılı Anayasa Mahkemesi için oldukça yoğun geçti. Burada

ilk anılması gereken olay boşalan Anayasa Mahkemesi üyeliğine yapılan atamayla ilgili tartışmaydı. Anayasa Mahkemesi üyesi Mahir Can Ilıcak'ın emekliye ayrılmasıyla boşalan üyeliğe Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Enis Tunga'yı ataması Ağustos ayında gündemi işgal eden konuların başında geliyordu. "Köşk'e Çat Kapı Giren Adam Anayasa Mahkemesi Üyesi" başlığıyla verilen haberde olduğu gibi, basın bu atamayı duyururken, Enis Tunga'nın Cumhurbaşkanı'nın çok yakın arkadaşı olmasının altını çiziyordu. (*Sabah*, 11 Ağustos 2001) Bu atama ile ilgili ilginç diğer bir nokta ise, askeri hakimlikten emekli olan ve sonradan avukatlığa geçen Enis Tunga'nın, Anayasa gereği avukatların kontenjanından yapılması zorunlu olan atama için ne kadar uygun olduğu konusunun gündemde yer bulamamasıydı.

Bu olay, Anayasa Mahkemesi'nin oluşumunda ve üyeliğe seçilme ölçütlerinde bir düzenleme yapılması gerekliliğini bir kez daha gösterdi. Bu bağlamda, gerek Anayasa Mahkemesi'nin daha hızlı ve verimli çalışabilmesi için yeni bir yapılanmanın, gerekse Anayasa Mahkemesi üyeliğine atanma konusundaki boşlukların 2002 yılında yeniden gündeme gelmesi beklenebilir. Bu konuya bir çözüm bulunmadıkça, yapılan eleştirilerin kurum olarak Anayasa Mahkemesi'ni yıpratacağı ortadadır. Nitekim, Tunga'nın Anayasa Mahkemesi üyeliğine atanmasından sonra bir Bakanın "Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesi'nde örgütleniyor." şeklindeki ifadeleri basına yansımış, kendisine bu konuda bir soru yöneltilen Başbakan Ecevit ise, "Arkadaşımızın münferit görüşüdür." diyerek konunun büyümesini önlemişti.

Geçtiğimiz yıl, Anayasa Mahkemesi'nin pek alışık olmadığımız biçimde sert bildiri ve açıklamalar yaptığına tanık olduk. Gerçi, eski başkanlardan Yekta Güngör Özden döneminde de Anayasa Mahkemesi gündemden düşmez, siyasi makamlarla polemiğe girmekten kaçınmazdı, ancak bu kez, Başkanın kişisel üslubundan çok, Anayasa Mahkemesi'nin takındığı kurumsal bir tavır söz konusuydu. Anayasa Mahkemesi'nin bu kapsamda değerlendirilebilecek bir açıklaması, Başkanvekili Haşim Kılıç tarafından yapıldı.

Kılıç, 5 Ocak 2001 tarihinde, hem Başbakan Bülent Ecevit'in FP davası, hem de Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli'nin 4616 sayılı "Şartlı Salıverme" Yasası ile ilgili olarak yaptıkları açıklamalara cevap verdi. Kılıç, "Mahkemenin baskı altında tutulduğu, mahkemeye bir takım tavsiye ve telkinlerde bulunulduğu gibi kamuoyunda yaratılacak imaj, mahkememizin saygınlığı için olumlu bir şey olarak değerlendirilemez." görüşüne yer vererek Anayasa'nın süren davalarla ilgili görüş açıklamayı engelleyen 138. maddesini hatırlattı.

Anayasa Mahkemesi, siyaset ve hukuk çevrelerinde yankı uyandıran "bildiri"sini ise 22 Ocak 2001 tarihinde kamuoyuna duyurdu. Bu bildiride Anayasa Mahkemesi, "parti kapatılmasının olanaksız hale getirilmesinin Cumhuriyeti korumasız bırakacağını" ifade ederek siyasi parti kapatmayı zorlaştıran Anayasa değişikliği hazırlıklarına karşı çıktı. Anayasa Mahkemesi'nin eleştirileri, Anayasa'nın siyasi parti kapatmayı düzenleyen 69. maddesinde yapılan değişiklikle getirilen iki düzenleme üzerinde yoğunlaşıyordu: Birincisi, yasak eylemlerin "odağı olma" ölçütünü açıkça ve yeniden tanımlayan düzenleme; ikincisi, parti kapatma kararlarının 2/3 çoğunlukla alınmasını öngören düzenleme. Bu bildiriden çok kısa bir süre önce, 12 Aralık 2000 tarihinde, Anayasa Mahkemesi'nin Siyasi Partiler Yasası'nın yasak eylemlerin "odağı olma" ölçütünü tanımlayan 103/2. maddesini ikinci kez iptal ettiği hatırlandığında, kamuoyunda haklı olarak, Anayasa Mahkemesi'nin "odak olma" ölçütünü tanımlama görev ve yetkisini kendi tekeline almak istediği şeklinde bir kanaat ortaya çıktı. Gerçekten de Anayasa Mahkemesi, SPY'nin ilk halini de iptal etmişti. Bu ikinci iptal kararına konu olan düzenleme ilk iptal kararından sonra 4445 sayılı yasayla yapılan yeni düzenlemeydi.

Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin bildirinin yayımlandığı günlerde Başbakan Bülent Ecevit'i iki üye ile birlikte ziyaret etti ve siyasi parti kapatmanın zorlaştırılmasına karşı olduklarını tekrarladı. Bu görüşmeyle ilgili olarak Bumin'in Başbakana istifa restinde bulunduğu şeklinde basında çıkan haberler üzerine

Bumin, 24 Ocak 2001 tarihinde bu görüşmenin içeriğine ilişkin bir açıklama yaptı. Başkan Bumin, basında çıkan haberleri yalanlayarak siyasi parti kapatma kararlarında nitelikli çoğunluk aranmasına karşı olduklarını ve bu hususu Başbakana ilettiklerini söyledi. (Bkz. Yukarıda "Anayasa" bölümü)

Siyasi parti kapatmayı düzenleyen Anayasa değişiklik önerisi ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin, 2 Ağustos 2001 tarihinde TBMM Başkanı'nı ziyaretinde de bazı öneri ve uyarılarda bulundu. Mustafa Bumin, Anayasa'da siyasi parti kapatma dışında başka bazı ara yaptırımların da bulunması gerekliliğine işaret ederek, parti kapatma kararlarında nitelikli çoğunluk aranmasının hatalı olduğunun bir kez daha altını çizdi.

Bütün bunlara rağmen, 2001 Anayasa değişikliği sırasında, siyasi partilere ilişkin 69. madde düzenlenirken, Anayasa Mahkemesi'nin istek ve eleştirileri kısmen göz önüne alındı. Mahkeme'nin ısrarla iptal ettiği SPY'nin "odak olma" ölçütünü tanımlayan düzenlemesi Anayasa hükmü haline getirildi. Ancak, Mahkeme'nin karşı çıktığı siyasi parti kapatma kararlarında 2/3 çoğunluk koşulu 3/5 olarak yumuşatıldı. Bu durumda, Anayasa Mahkemesi'nin karşı çıktığı 2/3 çoğunluk önerisine göre bir siyasi parti kapatma kararı 8 oyla alınabilecekken, gerçekleştirilen Anayasa değişikliğine göre 7 oy yeterli hale geldi. Diğer taraftan, 2001 Anayasa değişikliğiyle, Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın eksiklik olarak gördüğü devlet yardımının kesilmesi ara yaptırımı da 69. maddeye eklendi.

2001 yılında Anayasa Mahkemesi sadece açıklama ve bildirileriyle değil kararlarıyla da gündemden düşmedi. Mahkeme'nin en çok tartışılan kararlarının başında, kamuoyunda "Şartlı Salıverme" Yasası olarak bilinen 4616 sayılı Yasayla ilgili karar geliyordu. TBMM'nin 2000 yılının son günlerinde çıkardığı 4616 sayılı "23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Yasa" 2001 yılı içinde de gündemden düşmedi. 22 Aralık 2000 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren bu Yasa, 2001 yılının en çetin anayasal so-

runlarından birini oluşturarak önemini korudu. Bu yüzden, 2000 yılından devralınan bu önemli sorunu Anayasa Mahkemesi'nin ilgili kararı bağlamında biraz daha ayrıntılı olarak incelemenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Öncelikle, söz konusu Yasa'nın 2001 yılı boyunca gündemde kalmasının birkaç nedeni olduğunu söylemek gerekir. Birincisi, hazırlayanların aksini iddia etmelerine rağmen, bu Yasa bir af yasası niteliğindeydi. Bu durum kamuoyunda büyük tepkilere neden oldu. Diğer taraftan, benzer bir yasanın daha önce de gündeme gelmesi ve kabulünden sonra Cumhurbaşkanı tarafından TBMM'ye iade edilmesi nedeniyle, 4616 sayılı Yasa'ya yönelik tepki oldukça uzun soluklu ve katlanarak büyüyen bir tepki haline geldi. TBMM'de 28 Ağustos 1999 tarihinde kabul edilen 4453 sayılı "Bazı Suç ve Cezaların Affına İlişkin Kanun" dönemin Cumhurbaşkanı Demirel tarafından 1 Eylül 1999 tarihinde TBMM'ye tekrar görüşülmek üzere geri gönderilmişti. Cumhurbaşkanı Demirel'in Anayasa Hukuku Profesörü Erdoğan Teziç'in raporu doğrultusunda verdiği geri gönderme kararının çok ciddi hukukî gerekçeleri olduğu görülmüştü. Cumhurbaşkanı'nın geri gönderme gerekçesinde yer alan, "çetelere ve bazı suçlara ayrıcalık tanınması", "af dışındaki ceza indiriminin özel affa dönüşmesi", "hukukun eşitlik ve genellik ilkesinin bozulması" gibi tespitler kamuoyunun tepki gösterdiği Yasa'nın, hukuken de sağlam bir temele dayanmadığının habercisiydi.

Bütün bu tepkilere rağmen, af beklentilerinin artması ve son dönemde zaten zorlaşmış olan cezaevleri idaresinin bu beklenti nedeniyle iyice zorlaşması karşısında, 4616 sayılı Yasa kabul edildi. Ancak bu Yasa da, ilk Yasa'nın akıbetine uğradı. Cumhurbaşkanı Sezer Yasa'yı 15 Aralık 2000'de TBMM'ye geri gönderdi. Cumhurbaşkanı Sezer geri gönderme gerekçesinde 4616 sayılı Yasa'nın "eşitlik ilkesini ihlal ettiğini" ve "daha ağır cezayı gerektiren suç kapsamdayken daha hafif cezayı gerektiren suçun kapsam dışı bırakılmasının çelişki olduğunu" vurguladı. 4616 sayılı Yasa'nın çıkartılmasında ısrarcı olan Hükümet, Cumhurbaşkanı Sezer tara-

fından geri gönderilen Yasa'nın 21 Aralık 2000 tarihinde TBMM'de aynen kabul edilmesini sağladı. Yasa 22 Aralık 2000 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından anayasal zorunluluk gereği onaylanarak yürürlüğe girdi.

4616 sayılı Yasa'nın 2001 yılı boyunca gündemde kalmasının ikinci nedeni ise, Yasa'nın yerel mahkemelerden yapılan Anayasa'ya aykırılık itirazları sonucunda Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelmesiydi. Bu bağlamda, uzunca bir süre bu Anayasa'ya aykırılık itirazlarıyla ilgili bir karar veremeyen Anayasa Mahkemesi, tartışmaların gündemden düşmemesine katkıda bulunmuş oldu. 18 Temmuz 2001 tarihinde verilen ve kamuoyuna açıklanan kararın, ancak 27 Ekim 2001 günü gerekçeli olarak yayımlanması da Yasa'ya olan ilginin eksilmeden devamını sağlayan bir başka etkendi.

Medyanın, kamuoyunun ilgisine paralel olarak, bu Yasa'dan yararlananların ne kadarının tekrar suç işlediğine ayrı bir önem vermiş olması da ilginç bir durum yaratmaktaydı. Bir suçun zanlısının 4616 sayılı Yasa'dan yararlanmış bir kişi olması halinde bu durum, suça ilişkin haberlerde mutlaka altı çizilerek kamuoyuna duyuruldu. 2001 yılının Aralık ayı içerisinde yayımlanan haberlere göre, 4616 sayılı Yasa'dan yararlanan 33109 kişiden 315'i yeniden suç işleyerek cezaevine döndü. (*Radikal*, 8 Aralık 2001)

Son olarak, 4616 sayılı Yasa'ya gösterilen tepkinin nedenleri arasında, özelikle hukuk çevrelerinde dile getirilen, bu Yasa'nın bir af yasasının dayanması gereken "haklı neden"den (*justa causa*) mahrum olduğu iddiasını da saymak gerekir. (Timur DEMİRBAŞ, "İşkence Affedilemez", *Milliyet*, 23 Kasım 2000)

Anayasa Mahkemesi'nin, 4616 sayılı Yasa'nın kamuoyu nezdinde gördüğü ilgiden bağımsız olarak; kuruluş yıl dönümü nedeniyle her yıl düzenlediği sempozyumu af kurumuna ayırması da ilginç bir ayrıntı olarak kayıtlara geçti. Anayasa Mahkemesi'nin, zaman zaman önüne gelen davalarla ilgili konuları düzenlediği sempozyumlarda tartışmaya açtığı olmuştu. Bunun bir örneği olarak, 25-

26 Nisan 2001 tarihlerinde gerçekleştirilen sempozyumda genel olarak af kurumu, özel olarak da 4616 sayılı Yasa hukukçu akademisyenler tarafından masaya yatırıldı. Akademisyenlerin, Yasa'nın hazırlık ve kabul aşamasındaki eleştirilerle büyük oranda örtüşen eleştirileri, Yasa'nın istisna ederek kapsam dışı bıraktığı suçlar açısından bir ölçüt belirlemedeki imkansızlık üzerinde yoğunlaştı.

Birbirine çok benzeyen suçların bir kısmının Yasa'nın kapsamı içinde, bir kısmının Yasa'nın kapsamı dışında tutulması veya daha ağır cezayı gerektiren bir suçun faili Yasa'dan yararlanabilirken daha hafif cezayı gerektiren bir suçun failinin Yasa'dan yararlanamaması, Anayasa Mahkemesi'ni karar verirken zorlayan konuların başında geliyordu. Söz konusu istisna hükümlerinin iptal edilmesi halinde, bu hükümlerde yer alan suçların da 4616 sayılı Yasa'daki indirimden ve diğer hükümlerden yararlanacak olması, şüphesiz, bu zorluğun altında yatan temel nedendi. Bu duruma siyasetçilerin, Yasa'nın kapsamının genişletilmemesi yönündeki temennileri de eklenince, Mahkeme'nin kararı büyük bir merakla beklenmeye başladı. Başbakan yardımcısı Devlet Bahçeli'nin "Nizip'te baklava çalan bir gencin cezaevine girmesiyle bankaları boşaltıp Türkiye'yi soyup soğana çevirenler arasındaki farkı görmeliyiz. Eşitlik bu manada değerlendirildiği takdirde bir anlam ifade eder diye düşünmekteyiz" sözlerine Anayasa Mahkemesi Başkanvekili Haşim Kılıç'ın sert tepkisi de gerilimin boyutunu gözler önüne sermekteydi. Bahçeli'nin bu açıklamasına cevap veren Kılıç, "Anayasa Mahkemesi'nin görüştüğü konu ve davalarda telkin ve önerilerin olmaması gerekir. Bizim bu uyarılarımıza karşın telkin ve tavsiyeler oluyor, bunu onaylamak mümkün değil." açıklamasını yaptı.

Devlet Bahçeli ve diğerlerinin endişelerinin kaynağı, Anayasa Mahkemesi tarafından istisna hükümlerinin iptal edilmesi halinde, Yasa'nın kapsamının genişlemesi ihtimalinin olmasıydı. Özellikle, Anayasa Mahkemesi'nin daha önce 3713 sayılı "Terörle Mücadele Kanunu"nun şartlı salıverme hükümlerine istisna getiren

geçici maddelerini iptal etmiş olması ve böylece bu hükümlerde düzenlenmiş suçların da kapsama alınması tedirginlik yaratıyordu. Gerçekten de, aynen 4616 sayılı Yasa gibi "şartlı salıverme" olarak düzenlenen 3713 sayılı Yasa'nın geçici maddelerinde yer alan istisna hükümleri, Anayasa Mahkemesi tarafından, biri (TCY m. 125) hariç, eşitlik ilkesinin ihlali gerekçesiyle iptal edilmişti. 4616 sayılı Yasa da bir "şartlı salıverme" düzenlemesi getirdiğine göre bu Yasa'nın da akıbeti 3713 sayılı Yasa'nın akıbetiyle aynı olabilirdi. Ancak, durumun böyle olmadığı ve Anayasa Mahkemesi'nin 4616 sayılı Yasa'yı 3713 sayılı Yasa'dan tamamen farklı nitelendirdiği ve dolayısıyla söz konusu istisna hükümlerinin pek azını iptal ettiği karar açıklandıktan sonra görüldü.

Anayasa Mahkemesi, 4616 sayılı Yasa'ya ilişkin kararında, sanılanın ve aslında korkulanın aksine, Yasa'nın bazı suçları kapsam dışı bırakan istisna hükümlerinden sadece beş tanesini Anayasa'ya aykırı bularak iptal etti. Diğerlerine ilişkin Anayasa'ya aykırılık iddialarını ise reddetti. Anayasa Mahkemesi'nin istisna hükümlerini iptal ederek Yasa'nın kapsamını genişletmek ile hukuken kabulü zor gerekçelerle de olsa iptal istemlerini reddetmek ve böylece kamuoyu vicdanını rahatsız eden bu Yasa'nın daha da genişlemesine neden olmamak arasında yaşadığı ikilemi, basında çıkan "Vicdan-Hukuk Çelişkisi" şeklindeki manşet çok güzel yansıtıyordu. (*Radikal*, 18 Temmuz 2001)

Anayasa Mahkemesi'nin 3713 sayılı "Terörle Mücadele Yasası" ve 4454 sayılı "Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Yasa"ya ilişkin kararlarında yer alan bazı noktalar Anayasa Mahkemesi'nin 4616 sayılı Yasa'ya ilişkin kararını "vicdan-hukuk" ikilemi içinde yorumlamaya olanak verdiği gibi, Anayasa Mahkemesi'nin de durum gerektirdiğinde ceza siyasetinde aktif rol oynayabileceğini göstermesi açısından önemliydi. Bunun yanında, 4454 sayılı Yasa'ya ilişkin olarak verilen iptal kararında beş üyenin muhalif kalması da 4616 sayılı Yasa'ya ilişkin davanın sonucuna yönelik tahminleri güçleştirmişti. Çünkü, bu beş muhalif üye, karşıoy gerekçelerinde özetle, yasama

organının af yetkisine karışılmasının yerindelik denetimi olacağı ve bu nedenle de böyle bir denetimin yapılmaması gerektiğini belirtmişti (AYM Kararı, E.1999/39, K.2000/23, Kt.19.9.2000, RG, 12.10.2000). Bu durumda, Anayasa Mahkemesi'nin 3713 sayılı Yasa'yla ilgili kararında olduğu gibi, istisna hükümlerini iptal edip etmeyeceği sorusuna, 4454 sayılı Yasa'da sadece bir oyla azınlıkta kalan ve af yasalarının kapsamının genişletilmesine sıcak bakmayan Mahkeme üyelerinin görüşünün çoğunluk görüşü haline gelip gelmeyeceği sorusu da eklenmiş oluyordu.

Anayasa Mahkemesi'nin 4616 sayılı Yasa'yı 3713 sayılı Yasa'dan farklı nitelendirdiği, 3713 sayılı Yasa'ya ilişkin gerekçeli kararda yer alan şu satırlarda açıkça görülüyordu: "3713 sayılı Yasa'da öngörülen şartla salıverilmeden yararlanabilmeleri için hükümlüler ile tutuklu ve tutuksuz yargılananların hüküm giymeleri halinde bu Yasa'da öngörülen süreyi cezaevinde geçirmeleri koşulu arandığı halde 4616 sayılı Yasa'dan yararlanabilmek için böyle bir koşul öngörülmemiştir. 4616 sayılı Yasa ile getirilen düzenlemenin şartlı af niteliği ağır basan kendine özgü bir düzenleme olması nedeniyle farklı kurallar getiren yasaların eşitlik ilkesi yönünden karşılaştırılarak sonuca varılması olanaklı değildir." (AYM Kararı, E.2001/4, K.2001/332, Kt.18.7.2001, RG, 27.10.2001) Böylece, 4616 sayılı Yasa'nın 3713 sayılı Yasa'dan farklı olduğunun altını çizen Anayasa Mahkemesi, 3713 sayılı Yasa'ya ilişkin verdiği iptal kararlarının temelini oluşturan "infaz aşamasında eşitlik" ilkesinden de kurtulmuş oluyordu. Anayasa Mahkemesi, 4616 sayılı Yasa'da yer alan istisna hükümlerinden sadece beş tanesini, "hukuk devleti" ilkesinin ihlal edilmiş olması gerekçesiyle iptal etti. Bunlardan, TCY'nin 240. maddesini istisna tutan düzenlemeyi iptal ederken, Askeri Ceza Yasası'nda yer alan benzer suçun 4616 sayılı Yasa'nın kapsamı içinde tutulması nedeniyle, "hukuk devleti" ilkesi yanında "eşitlik" ilkesine de dayanmıştır.

Diğer taraftan, 4454 sayili Yasa'nın incelenmesi sırasında karara muhalif kalan üyelerin af yasalarının kapsamının genişletilmesine sıcak bakmayan görüşleri, bu kez sadece iki üye tarafından

benimsendi. Başkan Mustafa Bumin ve Üye Ertuğrul Ersoy 4616 sayılı Yasa'ya ilişkin karara ekledikleri karşıoy gerekçesinde şu görüşe yer verdiler: "...4616 sayılı Yasa kapsamı dışında bırakılan kuralların, kapsama alınan kurallarla karşılaştırılarak iptaline karar vermek, kendini yasakoyucu yerine koymaktan farksızdır. ...yasak alana girmediği sürece affa yetkili olan yasakoyucu, çıkaracağı affın kapsamını da belirlemeye yetkilidir." Her ne kadar bu görüşü sadece iki üye gerekçelerinde ileri sürmüşse de, istisna hükümlerinin Anayasa'ya uygun olduğuna karar veren çoğunluk üyelerinin gerekçeleri incelendiğinde, bu red karalarının temelinde yatan görüşlerin de aynı sonuca ulaşmaya hizmet ettiği söylenebilir. Gerçekten de, Anayasa Mahkemesi iptal taleplerini reddettiği, yani söz konusu suçun kapsam dışında tutulmasının Anayasa'ya aykırı olmadığına karar verdiği hallerde, istisna edilen suçlarla ilgili olarak "suçun topluma yönelik olması", "eylemlerin ağırlığı", "kamu düzeni", "kamu yararı", "korunan hukuki yarar" gibi muğlak ve göreceli kavramları kullanmıştır. Bu durumda Anayasa Mahkemesi'nin 4616 sayılı Yasa'nın kapsamını genişletmemek için kendine özgü bir ceza siyaseti oluşturduğu söylenebilir.

4616 sayılı Yasa ile ilgili diğer ilginç bir nokta ise, Anayasa Mahkemesi'nin Yasa'nın 1. maddesinin 2., 4. ve 9. bentlerine ilişkin iptal hükmünün 6 ay sonra yürürlüğe girmesine karar vermiş olmasıydı. 1. maddenin 2. bendinin, "toplam hükümlülük süresinden on yıl indirimi" düzenleyen hüküm olması nedeniyle önemi büyüktü. Kaldı ki, Anayasa Mahkemesi bu hükmü, müebbet hapse mahkum olanlar ile cezaları içtimaen 36 yıl olanlar arasında yarattığı eşitsizliği ileri sürerek ve içtimaen 36 yıl cezası olanlar için de çekmeleri gereken cezaların indirim yapılması gerektiğine dikkat çekerek iptal etmişti. Ancak, Anayasa Mahkemesi tarafından "bozucu şarta bağlı toplu özel af olarak" değerlendirilen bu hüküm yerine hazırlanacak yeni hükmün, son Anayasa değişikliği sırasında yeniden düzenlenen 87. madde gereği, TBMM'de "üye tamsayısının 3/5" çoğunluğuyla kabul edilmesi zorunluluğu, iptal edilen hükümler yerine yeni hükümlerin kabul edilmesini zorlaştırdı. Kaldı ki, benzer yeni bir yasanın "şartlı salıverme" veya "tecil" gibi "af"

dışında başka bir isimle ve basit çoğunlukla kabul edilmesi halinde, bu kez de Anayasa Mahkemesi tarafından şekil yönünden anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmesi ihtimali ortaya çıktı. Bilindiği gibi, Anayasa Mahkemesi kendisini, Anayasa'ya uygunluğunu denetlemekte olduğu düzenlemenin ismiyle bağlı görmemektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin 2001 yılındaki ilginç kararlarından bir başkası, 4531 sayılı Yasa'nın, gayrimenkul kira bedellerinin artış oranını 2001 yılı için %10 ile sınırlayan Geçici 7. maddesine ilişkin iptal kararıydı. Bu kararı ilginç kılan nokta, aynı Yasa'nın 2000 yılı için kira bedeli artış oranını %25 ile sınırlayan hükmünün Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunmamış olmasıydı. Bilindiği gibi bu Yasa, enflasyonla mücadele programı çerçevesinde Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan bir tasarıya dayanılarak yapılmıştı. 2000 yılı başlarında ekonomik programın iyi gidiyor görünmesi, fakat yıl içinde ekonominin ve dolayısıyla enflasyonla mücadele programının pek de iyi gitmediğinin ortaya çıkması Anayasa Mahkemesi'nin böyle bir hükmü iptal etmesinde önemli bir rol oynadı. Ancak, bu gerekçenin %25'lik artış oranı sınırlamasının Anayasa'ya uygun bulunmasına rağmen, %10'luk artış oranının Anayasa'ya aykırı bulunmasındaki çelişkiyi açıklamaya yetip yetmeyeceği tartışmaya açıktır. Bu noktada Anayasa Mahkemesi'nin %25'lik artış sınırlamasının Anayasa'ya neden ve nasıl uygun bulduğunu da bilmemiz gerekmektedir, fakat bu karar henüz yayımlanmamıştır. Bu nedenle burada sadece %10'luk sınırlama hükmünü iptal eden karara göz atmakla yetineceğiz.

Anayasa Mahkemesi 15 Eylül 2001 tarihli RG'de yayımlanan gerekçeli kararında, söz konusu %10'luk sınırlamayı Anayasa'nın 35. maddesinde düzenlenen "mülkiyet hakkı" ve Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasına ilişkin 13. maddesindeki düzenleme açısından ele aldı ve bunlara aykırı buldu. Anayasa Mahkemesi gerekçesinde, 2001 yılı içinde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle %10'luk artışın çok düşük kaldığını ve bu nedenle kira bedellerine getirilen sınırlamanın mülkiyet hakkının özüne dokunacak şekilde ölçüsüz ve demokratik toplum düzeninin gerekleriy-

le bağdaşmaz nitelikte olduğunu belirtti. Mahkemenin yürüttüğü mantığı sürdürecek olursak, 2000 yılı için getirilmiş olan %25'lik sınırlamanın makul ve demokratik toplumun gerekleriyle bağdaşır bir sınırlama, ancak 2001 yılı için öngörülen sınırlamanın bu sınırları ihlal eden bir sınırlama olarak görüldüğü sonucu ortaya çıkmaktadır. (AYM Kararı, K.2001/333, E.2001/303, Kt.19.07.2001, RG, 15.09.2001)

Anayasa Mahkemesi'nin 1997 yılında verdiği, ancak 2001 yılında yayımlanan bir kararı, sınırlı da olsa, hukuk çevrelerinde ilgi çekti. Refah-Yol Hükümeti döneminin siyasal sorunlarının hukuki mirası olarak görülebilecek bir soruna ilişkin olan söz konusu karar, "İslam Ülkeleri Arası Yatırım ve İhracat Kredisi Sigortası Kurumu Kuruluş Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Yasa"ya ilişkindi. Başlarında Mümtaz Soysal ve Oya Araslı gibi Anayasa hukukçularının bulunduğu 108 milletvekilinin açtığı bu iptal davası ile söz konusu uygun bulma yasasının 1.maddesinin sonundaki "...derpiş olunmak..." sözcükleri ile Andlaşmanın çekince konulmayan hükümlerinin onaylanmasına ilişkin kısmının iptali ve verilecek iptal kararı sonucunda diğer hükümler de uygulanamaz hale geleceğinden tümünün Anayasa'ya aykırılığı nedeniyle iptali ve yürürlüğünün durdurulması talep edilmiştir.

Anayasa'nın 90.maddesinde usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmaların Anayasa'ya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağının düzenlenmiş olması karşısında, bu iptal davası tartışmalara sebep olmuştu. Anayasa Mahkemesi'nin "İslam Ülkeleri Arası Yatırım ve İhracat Kredisi Sigortası Kurumu Kuruluş Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Yasa"ya ilişkin gerekçeli kararında, Anayasa'nın 90. maddesindeki düzenleme ile uluslararası andlaşmaların Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülememesine rağmen, andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması yasasının yasak kapsamında olmadığı sonucuna varıldı. Anayasa Mahkemesi'ne göre; "Uluslararası ilişkilerde sürekliliği sağlama amacı gözeterek getirilen "andlaşmaların yargı denetimi dışında tutulması"na iliş-

kin bu kuralla anayasal denetimin dışında tutulmak istenen, yöntemince yürürlüğe konulmuş olan "uluslararası andlaşmalar"dır. Bu nedenle, andlaşmadan bağımsız olarak onay yasalarına karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilir."

Anayasa Mahkemesi, andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunmasına dair yasalar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiasında bulunulabileceğini kabul etmesine rağmen, söz konusu iptal istemini reddetti. Anayasa Mahkemesi'ne göre; "Anlaşmaya konulan çekinceyle, Anayasa ve bağlı olunan Anlaşma kurallarına aykırı olan kuralların uygulanmayacağı kabul edilmiş, böylece Anlaşma'nın laiklik ilkesine aykırı olan kurallarının Türkiye için yaşama geçirilmesi engellenmiştir." Anayasa Mahkemesi'nin uluslararası andlaşmaya çekince koyulmuş olmasına dayanarak karar vermiş olmasını biraz şüpheyle karşılamak mümkündür. Bilindiği gibi, bir ülkenin uluslararası andlaşmalara koyduğu çekinceler her zaman uluslararası hukukta geçerli kabul edilmemektedir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi uluslararası hukuk açısından geçerliliği şüpheli olan "çekinceye" dayanarak bir red kararı vermiş olmaktadır.

Diğer taraftan, Anayasa Mahkemesi andlaşmanın çekince konulmamış hükümlerini de incelemeye yetkili olmadığına karar verdi. Anayasa Mahkemesi, bu kararını şu gerekçeye dayandırdı: "Onay yasasının birinci maddesinin çekince konulmayan bölümünün anlaşma maddelerine bakılarak incelenmesi olanaklı değildir. Anlaşma kuralları gözetilerek yapılacak bir inceleme, anlaşma kurallarının dolaylı olarak denetlenmesi anlamına gelmektedir. Oysa, Anayasa'nın 90.maddesi böyle bir incelemeye engeldir." Anayasa Mahkemesi, böylece hem "çekince"nin ve iç hukuktaki diğer düzenlemelerin (Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun m.5 gibi) varlığına dayanarak red kararı vermiş, hem de çekincenin olmadığı bölüme ilişkin inceleme yapma yetkisinin olmadığını belirtmiştir. Bu kararın, ileride benzer iptal istemlerine emsal olup olmayacağı tartışmaya açıktır ve bu nedenle uluslara-

rası andlaşmaların iç hukuktaki yeri ve uygulanmasına ilişkin tartışmalara son vermekten uzak olduğu söylenebilir. (AYM Kararı, K.1997/33, E.1996/55, Kt.27.2.1997, RG, 24.03.2001)

Anayasa Mahkemesi'nin 2001 yılında gerekçeli olarak yayımlanan ve burada anılmaya değer kararlarından birisi de 4178 sayılı Yasa hakkında açılmış olan iptal davasına ilişkin kararıydı. 29 Ağustos 1996 tarihli 4178 sayılı Yasa, "İl İdaresi Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Kuvvetli Tayın Kanunu, Er Kazanından İaşe Edileceklere İlişkin Kanun, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun ve Kimlik Bildirme Kanununda Değişiklik Yapılması"na ilişkindi. Bu Yasa ile özellikle, İl İdaresi Yasası'ndaki değişikliklerle valilerin yetkilerinin arttırılması amaçlanmıştı. Yasa pek çok yönüyle tartışma yarattı ve bu tartışmaların bir kısmı Anayasa Mahkemesi kararında da ifadesini bulmuştur.

İptal davasına da konu olan hususlardan iki tanesini burada kısaca aktarmakla yetiniyoruz. Bunlardan ilki, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş diğeri ise Anayasa'ya uygun bulunmuştur. 4178 sayılı Yasa'nın, 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası'na "ek madde" ekleyen 3. maddesi şu hükmü içeriyordu: "Ek Madde 2.-Terör örgütlerine karşı icra edilecek operasyonlarda teslim ol emrine itaat edilmeyerek silah kullanmaya teşebbüs edilmesi halinde kolluk kuvveti görevlileri, failleri etkisiz kılmak amacıyla doğruca ve duraksamadan hedefe karşı ateşli silah kullanmaya yetkilidirler." Anayasa Mahkemesi bu düzenlemeyi şu gerekçe ile iptal etti: "...dava konusu kuraldaki teslim ol emrine uyulmaması ve silah kullanmaya teşebbüs edilmesi, görevlilerin her zaman doğruca ve duraksamadan hedefe karşı ateşli silah kullanmalarını zorunlu kılacak nitelikte bir durum değildir. Kimi olaylarda faillerin, can güvenliğini daha az tehlikeye sokan yöntemlerle de etkisiz hale getirilmeleri olanaklı olabilir. Olayların özelliğine göre, bu yöntemlere başvurulmaksızın doğruca ve duraksamadan hedefe karşı "ateşli silah" kullanılması yaşama hakkının zedelenmesi sonucunu doğurur." Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi, kolluk kuvvetlerinin

"ateşli silah" kullanma yetkisine ilişkin önemli tespitlerde bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesi, diğer taraftan, 4178 sayılı Yasa'nın İl İdaresi Yasasına Ek 1. Madde olarak getirdiği düzenlemenin 5. tümcesini Anayasa'ya uygun buldu. Söz konusu tümce şöyleydi: "Görevlendirilen mülki idare amiri Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ile Gümrük Kanununun arama ile ilgili hükümleri saklı kalmak üzere, genel güvenlik ve kamu düzeni bakımından gerekli gördüğü hallerde, sivil hava meydanlarında, limanlarda ve sınır kapılarında, binaları, uçakları, gemileri ve her türlü deniz ve kara taşıtlarını, giren çıkan yolcular ile bunlarda görevli kamu kuruluşları ve özel kuruluşlar personelinin üstlerini, araçlarını ve eşyalarını aratabilir."

Görüldüğü gibi, söz konusu madde Anayasa'da düzenlenen "özel yaşamın gizliliği" hakkını pek çok yönden tehdit eder nitelikteydi. Ancak, Anayasa Mahkemesi söz konusu düzenlemeyi 4'e karşı 7 oyla Anayasa'ya uygun gördü. Bazı kararlarda azınlık görüşlerinin çoğunluk görüşlerinden daha aydınlatıcı olduğu söylenir ki, bizce bu da o kararlardan biridir. Bu nedenle karara karşıoy veren dönemin Mahkeme Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in karşıoy gerekçesinden, söz konusu düzenlemenin Anayasa'ya aykırılıklarına dikkat çeken görüşünü kısaca aktarmayı uygun gördük. Sezer karşıoy gerekçesinde şu görüşleri ileri sürüyordu: "Özel yaşamın gizliliğinin korunması bireyin temel haklarından olması nedeniyle, anayasalarda ve uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınmıştır. Buna ilişkin getirilecek sınırlamaların öze dokunmaması asıldır. Bu bağlamda bireyin üstünün ve eşyalarının aranması sınırlama anlamına geleceğinden, hangi durumlarda yapılacağına ilişkin belirsizlikler bu hakların özünü zedeler. Belirsizlik sonucunda doğacak keyfi uygulamalardan insan onuru zarar görür. Aramanın yapılacağı zorunlu durumların açıkça belirlenmesi bu onurun güvencesidir."

Yukarıda aktarılan karşıoy gerekçesinde de kısmen belirtildiği gibi belirsiz, öngörülebilir nitelikte olmayan ve keyfi uygulamala-

ra zemin hazırlayan bir düzenlemenin, üstelik de bu düzenleme özel yaşamın gizliliği hakkı gibi son derece kırılgan bir hakka ilişkin ise mutlaka Anayasa'ya uygunluğunun sorgulanması gerekir. Anayasa Mahkemesi bu konuda inceleme yapmasına rağmen, Anayasa'nın ilgili hükmünde "kanunun yetkili kıldığı merci" hükmüne dayanarak söz konusu düzenlemeyi Anayasa'ya uygun görmüştür. Ancak bu yorum, AİHM'nin bir hakkı sınırlayan yasalarda bulunmasını gerekli gördüğü nitelikler açısından isabetli görünmemektedir ve hakkın korunması için başvurulmuş bir yorum olmaktan uzaktır. (AYM Kararı, E.1996/68, K.1999/1, Kt.6.1.1999, RG, 19.01.2001)

Anayasa Mahkemesi'nin, konusu neredeyse tüm yurttaşları ve bu arada uygulamacıları da ilgilendirmesi nedeniyle çok ses getiren kararı 4447 sayılı Yasa'ya ilişkin olarak vermiş olduğu yürürlüğü durdurma ve iptal kararıydı. Söz konusu Yasa, kısaca İşsizlik Sigortası Yasası olarak bilinmekle birlikte yedi Yasa ve bir KHK'da değişiklik yapan bir yasaydı. Yasa'nın kamuoyunu en çok ilgilendiren yönü emeklilik yaşını yeniden düzenliyor olmasıydı. Ancak Anayasa Mahkemesi 2 Mart 2001 tarihli RG'de yayımlanan kararıyla 4447 sayılı Yasa'nın 1479 sayılı İş Yasası'na Ek 13. maddeyi ekleyen düzenlemesi ile ilgili olarak yürürlüğü durdurma kararı verdi daha sonra 23 Kasım 2001 tarihinde de söz konusu yasaya ilişkin iptal kararı RG'de gerekçeli olarak yayımlandı. Anayasa Mahkemesi, aralarında yeni emeklilik yaşına ulaşmak için halihazırda çalışmakta olanların kademeli geçiş sürelerini belirleyen hükmün de bulunduğu pek çok hükmü iptal etti, ancak bunlardan bir kısmına ilişkin iptal kararının gerekçeli kararın RG'de yayımlanmasından itibaren altı ay sonra yürürlüğe gireceğini kararında belirtti.

2001 yılında, Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilere ilişkin kararlarından, FP'yi ve Demokratik Kitle Partisi'ni kapatma ve Komünist Parti'ye ihtar verilmesi kararlarını siyasi partiler bölümünde ele aldığımızdan burada bu kararları sadece belirtmekle yetiniyoruz.

Yargı bölümünün Anayasa Mahkemesi ile ilgili kısmını bitirdikten sonra şimdi de 2001 yılında yargıya ilişkin diğer gelişmelere kısaca göz atmak yerinde olur. Bu bağlamda, ilk üzerinde durulması gereken DGM'ler ile ilgili yasal değişiklikti. 4719 sayılı Yasa'nın onaylanması sırasında yaşanan sorunları çalışmanın "yürütme" bölümünde aktarmıştık. Bu Yasa ile, DGM'lerin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakında Yasa'nın değiştirilmesi sonucu pek çok dava bu mahkemelerin görev alanından çıkarak Ağır Ceza Mahkemelerine gönderildi. Özellikle batan bankalarla ilgili olarak yürümekte olan davaların DGM kapsamından çıkması hukukçular arasında tartışmalara neden oldu.

Yargı alanında yaşanan ilginç olaylardan bir diğeri ise DGM savcısı Nuh Mete Yüksel ile Devlet Bakanı Hüsamettin Özkan arasında yaşanan tartışmaydı. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan hakkında, Etibank ve Egebank ile ilgili denetim raporlarına ilişkin işlemleri geciktirdiği, bu bankaların içinin boşaltılmasına yardım ettiği iddiasıyla Nuh Mete Yüksel tarafından hazırlanan fezleke Özkan'ın tepkisine hedef oldu. Özkan, iddiaların TBMM'nde görüşülüp sonuçlandırıldığını, Savcının bu konuda fezleke düzenlemesinin Anayasa'ya aykırı olduğunu savundu ve Anayasa'ya göre Bakanların görevleriyle ilgili suçlar hakkında fezleke düzenlemenin mümkün olmadığına işaret etti.

Avukatlık Yasası'nın kabul edilmesi 2001 yılı içinde yargı alanında yaşanan önemli bir gelişmeydi. Uzun süredir Türkiye Barolar Birliği'nin kabul edilmesi için çaba sarf ettiği yeni Avukatlık Yasası nihayet 1 Mayıs 2001 tarihinde TBMM'de görüşüldü ve kabul edildi.

Adalet Bakanlığı'nın hazırladığı "Türk Ceza Kanunu ile Hapishane ve Tevkifevlerinin İdaresi Hakkında Kanun'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" tasarısı Aralık ayı içinde gündemdeydi. Bu tasarı avukatların büyük tepkisine neden oldu. Söz konusu tasarı ile avukatların cezaevlerine girerken üzerlerinin aranabilmesi, müvekkilleri ile aralarında sır olabilecek belgelere el konulabilmesi öngörülüyordu. Benzer bir tepkiyi daha önce Adalet, Sağlık ve

İçişleri bakanlıklarının hazırlamış olduğu cezaevlerinin idaresine yönelik 17 Ocak 2000 tarihli üçlü "Protokol"e de gösteren barolar, bu tür düzenlemeleri savunma hakkına müdahale olarak gördüklerini belirtmişlerdi. Söz konusu "Protokol"de savunma hakkını temsil eden ve yargının bir unsuru olan avukatların; cezaevine çeşitli nedenlerle giren diğer meslek mensupları ile (Doktor, sanatçı vs.) birlikte sayılması, avukatlık kurumuna nasıl bakıldığına ilişkin ipuçları veriyordu. Bu "Protokol" ve yeni Yasa tasarısı birlikte değerlendirildiğinde, avukatların bu türden düzenlemelere karşı önümüzdeki yıllarda da mücadele vermek zorunda kalmaları kuvvetle muhtemel görülmektedir.

Seçimler ve Siyasi Partiler

2001 yılında seçim konusu gündeme gelmedi ama siyasi partiler yılın sonunda seçim yasası konusunda bir çalışma başlattı. ANAP, önerilerini 23 Kasım 2001 günü Partilerarası Uzlaşma Komisyonu'na sundu. Geçtiğimiz yıl siyasi partiler açısından hem sağda hem solda oldukça hareketli geçti. Sağda FP'nin kapatılması ve daha sonra SP'nin ve AKP'nin kurulması, solda ise yeni parti kurma çalışmaları 2001'e damgasını vurdu.

Anayasa Mahkemesi 22 Haziran 2001 tarihinde FP'yi kapattı ve bu partiye mensup İstanbul Milletvekili Nazlı Ilıcak ile Tokat Milletvekili Bekir Sobacı'nın milletvekilliklerinin düşmesine karar verdi. Kapatma davası, dönemin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş tarafından FP'nin "laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline geldiği" ve "kapatılan Refah Partisi'nin devamı olduğu" gerekçesiyle 7 Mayıs 1999 tarihinde açılmıştı. Kapatma davasına dayanak oluşturan Anayasa'nın 69. maddesinin 6. fıkrası dava açıldığı tarihte şu hükmü içeriyordu: "Bir siyasi partinin 68. maddenin 4. fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespit edilmesi halinde karar verilir." Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrası da başka yasaklarla birlikte FP'nin kapatılması davasına temel oluşturan şu hükmü içermekteydi: "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri,

...demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz." Anayasa'nın bu maddesi, 2001 değişikliğiyle yeniden düzenlendi. Aynı maddenin 7. fıkrası ise, "temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz" hükmünü içermekteydi ki, bu hüküm de "FP'nin RP'nin devamı olması nedeniyle kapatılması" talebine dayanak olarak gösteriliyordu.

Bu kapatma davasının en önemli aşaması, Anayasa Mahkemesi'nin SPY'nin "odak olma" ölçütünü belirleyen 103/2. maddesini iptal etmesiydi. Söz konusu madde, 12 Ağustos 1999 tarihli ve 4445 sayılı Yasa'nın 18. maddesi ile değiştirilmişti ve Anayasa'da yer alan bazı fiillerin "odağı olma" ölçütünü açıklayıcı nitelikteydi. 12 Aralık 2000 tarihinde alınan bu iptal kararıyla Anayasa Mahkemesi "odak olma" ölçütünü adeta TBMM'nin tasarruf alanı dışına çıkarmış oluyordu. Bu durum hukukçular tarafından da eleştirildi. (www.belgenet.com) Örneğin, Prof. Dr. Ergun Özbudun 13 Aralık 2000 tarihinde katıldığı bir televizyon programında Anayasa Mahkemesi'nin "odak olma" ölçütünü belirleyen SPY'nin 103. maddesini iptal etmesini, "103. madde, yeni bir yasak getirmiyor. Anayasa'da mevcut yasağı somutlayıcı ve açıklayıcı bir nitelik taşıyor. Ve bu da siyasi partiler kanununun bir fonksiyonudur. Ve bence iptal edilen hüküm makul bir hükümdür." sözleriyle değerlendiriyordu (13 Aralık 2000 tarihli "Yakın Plan" programının metni için bkz., www.ntwmsnbc.com).

Hukukçuların, benzer nedenlerle katılmadıkları Anayasa Mahkemesi kararına yönelik görüşlerini, iki noktayı göz önünde tutarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Birincisi, Anayasa Mahkemesi SPY'nin 103. maddesini RP'yi kapatma davasını incelediği sırada da iptal etmişti. Gerçekten de, SPY'nin 3270 sayılı Yasa'nın 18. maddesi ile değişik 103/2. maddesi bu haliyle Anayasa'da yer alan "odak olma" terimi yerine "mihrak haline gelme" terimine yer verse de, esas olarak odak olma ölçütünü somutlaştıran, tanımlayan bir niteliğe sahipti. Anayasa Mahkemesi, bir partinin SPY'de yasaklanmış bazı fiillerin mihrakı haline gelmiş sayılmasını, bazı siyasi parti organlarının söz konusu fiilleri benimsediğinin "sübu-

ta ermesi" şartına bağlayan bu maddeyi Anayasa'ya aykırı görmüştü. (AYM Kararı E.1998/1, K.1998/2, Kt. 9.1.1998, RG, 22.2.1998) FP davası görüşülürken, bekletici sorun yapılarak iptal edilen SPY 103/2. madde bu iptal nedeniyle meydana gelen yasal boşluğu doldurmak üzere 4445 sayılı Yasa ile yeniden düzenlenmişti.

İkincisi, Mahkeme 28 Mart 1986 tarihli 3270 ve 12 Ağustos 1999 tarihli 4445 sayılı yasalarla düzenlenen 103. maddenin her iki halini de iptal etmişti. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi Anayasa'nın 69. maddesinin "odak olma" ölçütünü tanımlayan ve siyasi parti kapatma kararlarının 2/3 çoğunlukla alınmasını düzenleyen anayasa değişikliği önerisine, 22 Ocak 2001 tarihinde bir bildiriyle karşı çıkmıştı. Temelde siyasi parti kapatmanın olanaksız hale geleceğini savunan bu bildiriden kısa bir süre önce de, Anayasa Mahkemesi Başkanvekili Haşim Kılıç, Başbakan Bülent Ecevit'in "FP'nin kapatılması durumunda olacakları düşünmek bile istemiyorum" sözlerini eleştirmişti. Başbakan'ın bu endişesinin, Anayasa Mahkemesi'nin muhtemel bir kapatma kararıyla birlikte, zorunlu ara seçim yapılmasını gerektirecek sayıda FP milletvekilinin TBMM üyeliğinin düşürülmesi ihtimalinden kaynaklandığı anlaşılıyordu. Bunun üzerine, Anayasa Mahkemesi Başkanvekili, "Yüksek Mahkemenin baskı altında tutulduğu, mahkemeye tavsiye ve telkinde bulunulduğu yönünde yaratılacak izlenimin en yüksek yargı kurumunun saygınlığını zedeleyeceğini" vurgulamıştı. Daha sonra, anayasa değişikliği hazırlıklarının başladığı bir dönemde, TBMM Başkanı'nı ziyaret eden Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin bu ziyaretinde, "Siyasi partilerin kapatılmasının kolaylaştırılması yönünde değil, aksine Avrupa'da olduğu gibi zorlaştırılması yönünde yapılacak düzenlemeler, çok dikkatli olmak kaydıyla yararlı olur" şeklinde bir açıklama yapmıştı. 2 Ağustos 2001 tarihli bu açıklamada Anayasa Mahkemesi Başkanı, parti kapatma konusunda gerçekleştirilecek anayasa değişikliğinde "dikkatli olunması" gerekliliğinin ve parti kapatma dışında ara yaptırımların yokluğunun bir eksiklik olduğunun da altını çizmişti.

Siyasi parti kapatma konusundaki yetkilerine hassasiyetle sahip çıkan Anayasa Mahkemesi, SPY'nin 103/2. maddesinin iptaline 6'ya karşı 5 oyla karar vermişti. Bu karardan sonra FP için, aynen RP için söz konusu olduğu gibi, kapatma kararı çıkacağı yönündeki tahminler güçlendi. Üstelik, FP'nin kapatılmasını zorlaştırmaya yönelik, Ocak ayında gündeme getirilen anayasa değişikliği önerisi yukarıda aktardığımız Anayasa Mahkemesi bildirisinin de etkisiyle rafa kaldırılmıştı. Bu arada, Mahkeme'nin sunulan deliller arasında yer alan kongre kasetlerini "iddianame tarihinden sonraki olayı içerdiği" gerekçesiyle değerlendirmemesi FP için "iyi haber" olarak yorumlandı. Ancak, yeni Yargıtay Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun, söz konusu kasetleri, tekrar delil göstererek 5 Şubat 2001 tarihinde ek iddianame hazırlaması bu iyimser yorumları boşa çıkardı.

Bu tartışmaların yanı sıra, "Kapatılan bir partinin devamı olmanın yaptırımı kapatma mıdır?" sorusu gündeme geldi. Anayasa'nın, kapatılan bir partinin devamı olan bir partinin de kapatılacağını öngören bir yaptırımı içermediği yönünde görüşler ileri sürülmeye başlandı. Bu yönde görüş ortaya koyan akademisyenlerden Prof. Dr. Mustafa Erdoğan konuya ilişkin olarak şu yorumu yapıyordu: "...Anayasa'ya göre bir siyasi partinin kapatılması sadece şu üç nedene dayanabilir: (1) Siyasi Partinin tüzük ve programının Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrası hükümlerine aykırı olması (Anayasa m.69/5), (2) Siyasi partinin Anayasa'nın aynı hükümlerine aykırı eylemlerin odağı haline gelmesi (Anayasa m.69/6), (3) Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk tabiyetinde olmayan kişilerden maddi yardım alması (Anayasa m.69/9) ...Şu halde, bunların dışında herhangi bir nedenle bir siyasi partinin kapatılması Türk pozitif hukuku bakımından mümkün değildir. Bunların dışında kalan emredici hükümlere aykırılık nedeniyle bir siyasi partiye Anayasa Mahkemesi tarafından ancak—Yargıtay Başsavcısı'nın başvurusu üzerine—ihtar verilebilir. Gerçi, teorik olarak bu sürecin de davayla sonuçlanması mümkündür, ama bu sadece kendisine "ihtar"da bulunulan partinin bunun gereğini yerine getirmemesi halinde söz konusu olur. (SPY

m.104)." (Mustafa ERDOĞAN, "FP ve 'Devam' Sorunu", *Radikal*, 14.2.2001)

Anayasa Mahkemesi FP'yi 22 Haziran 2001 tarihinde, "laik cumhuriyet karşıtı eylemlerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle kapattı. 8'e karşı 3 oyla alınan bu karar pek çok hukukçu tarafından eleştirildi. Benzerliği nedeniyle, RP kararıyla FP kararını kıyaslayan hukukçular da, genellikle FP kararının oldukça ağır olduğu konusunda birleşti. Partinin, kapatılan RP'nin devamı olmasına dayanan kapatma talebi ise, Anayasa Mahkemesi'nde kabul görmedi. Kapatma kararıyla ilgili bir yorumda yer alan, "Anayasa Mahkemesi, FP'yi RP'nin devamı olmadığı için değil, kapatılan partinin devamı olan parti için Anayasa'da bir yaptırım öngörülmediği için, bu gerekçeyle kapatmadı" bilgisi yukarıda aktardığımız hukukçu görüşlerinin isabetli olduğunu da gösteriyordu. (Fikret BİLA, "Kapatma ve Devam", *Milliyet*, 26 Haziran 2001) Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararı gerekçeli olarak 5 Ocak 2002 tarihli RG'nin mükerrer sayısında yayımlandı. Kararın yayımlanmasıyla birlikte, Nazlı Ilıcak ve Bekir Sobacı'nın TBMM üyelikleri de Anayasa'nın 84. maddesi hükmü uyarınca düşmüş oldu.

FP'nin kapatılmasına yönelik eleştirilere yanıt veren Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin, "Bizi eleştirenlerin hazırladığı Anayasa ve yasalara göre karar veriyoruz." diyerek tepkisini dile getirdi. Oysa, Anayasa Mahkemesi parti kapatmayı zorlaştıran ve bu arada "odak olma" ölçütünün tanımını da Anayasa'ya aktarmayı öngören anayasa değişikliği önerisine, 22 Ocak 2001 tarihinde bir bildiriyle karşı çıkmıştı. Yine Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin'in, Ocak ayında Başbakan'ı ve Ağustos ayında TBMM Başkanı'nı ziyaretleri sırasında parti kapatmayı zorlaştıran anayasa değişikliği önerisine yönelik ara yaptırımların yokluğundan da yakınan bir uyarıda bulunduğu hatırlanacak olursa, kapatma kararını eleştirenler için Anayasa Mahkemesi Başkanı tarafından yapılan açıklamanın haklı bir nedeni olup olmadığı tartışılabilir.

Anayasa Mahkemesi'nin 2001 yılında verdiği bir diğer siyasi parti kapatma kararı, Demokratik Kitle Partisi'ne (DKP) ilişkindi.

Mahkeme'nin 26 Şubat 1999 tarihinde verdiği kapatma kararının gerekçesi 22 Kasım 2001 tarihli RG'de yayımlandı. Kapatma kararının tartışılmaya değer pek çok yönü olmakla birlikte biz burada çalışmanın amacını aşmadan sadece Anayasa'nın geçici 15. maddesine ilişkin tartışmaya ve bir üyenin karşıoy gerekçesinde ileri sürdüğü AİHM içtihadına aykırılık iddiasına değinmek istiyoruz.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın kapatma talebi, DKP Programının SPY'nin 78.maddesinin (a) ve (b) bentleri ile 81. maddenin (a) ve (b) bentlerine aykırı olduğu gerekçesiyle kabul edilmişti. Söz konusu maddeler siyasi partilere ilişkin yasakları düzenliyordu. Bu yasaklar esas olarak "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü" ve "azınlık yaratılmasının önlenmesi"ni amaçlıyordu.

Bilindiği gibi, Anayasa Mahkemesi, 2001 değişikliğiyle kaldırılmadan önce Anayasa' nın Geçici 15. maddesi kapsamındaki yasaların (MGK yasaları) Anayasa'ya uygunluğunun denetimini yapmaya yetkili olmadığına karar veriyordu. Bir kısım Anayasa Mahkemesi üyesi hukuk devleti prensibi açısından kabul edilmesi mümkün olmayan bu duruma son vermek amacıyla Geçici 15. maddenin dar yorumlanması gerektiğini savunuyorlardı. Bu görüşe göre, Geçici 15. madde kapsamındaki bir yasaya ilişkin denetim yasağının, bu yasayla ilişkili Anayasa maddesinin değişiklik geçirmesi halinde sona erdiğinin kabulü gerekiyordu. Siyasi Parti yasaklarını düzenleyen Anayasa madde 68 ve 69 değiştirildiğine göre artık SPY'nin siyasi parti yasaklarını düzenleyen hükümlerinin Geçici 15. madde kapsamında olduğunu ve Anayasa'ya uygunluk denetiminin yapılamayacağını kabul etmek mümkün değildi. Ancak, üç üyenin ileri sürdüğü bu görüş kabul görmedi ve DKP SPY'nin 78 ve 81. maddelerine aykırılıktan mahkum oldu.

Üye Haşim Kılıç, diğer siyasi parti kapatma kararlarında olduğu gibi bu kararda da AİHS'e ve AİHM kararlarına uyulması gerekliliğine dikkat çekti. Kılıç, daha önce benzer kararlardan mahkum olunduğu gerekçesiyle DKP'nin kapatılmaması yönünde oy kullandı. Gerçekten de, gerek kapatma nedenlerinden ve gerekse DKP'nin herhangi somut bir eylemi olmayan 6 aylık bir parti olma-

sından dolayı, Türkiye'nin bu kapatma kararı nedeniyle, başvuru yapılması halinde, AİHM nezdinde başının ağrıyacağını tahmin etmek güç değildir. (AYM Kararı, E.1997/2 (Siyasi Parti Kapatma), K.1999/1, Kt.26.02.1999, RG, 22.11.2001)

Anayasa Mahkemesi'nin 6'ya karşı 5 oyla aldığı kapatma kararı yayımlanmadan önce DKP'nin Genel Başkanı Şerafettin Elçi'nin Anayasa Mahkemesi'ne yazılı başvuruda bulunarak gerekçeli kararın bir an önce yayımlanmasını talep etmesi de ilginç bir olay olarak burada anılmaya değer.

Anayasa Mahkemesi'nin 2001 yılında siyasi partilerle ilgili olarak verdiği kararlardan son olarak üzerinde durmak istediğimiz karar Komünist Parti'ye ihtar verilmesi kararıdır. İhtar talebinde bulunan Başsavcılık SPY'nin 96. maddesinde yer alan "komünist" adıyla parti kurulamayacağı hükmüne dayanmıştı. Anayasa Mahkemesi 9'a karşı 2 oyla Komünist Parti'ye ihtar verilmesine karar verdi. Karara karşı olan üyelerden Haşim Kılıç, Türkiye'nin "Türkiye Birleşik Komünist Partisi"nin adında "komünist" sözcüğü geçmesi nedeniyle kapatılması üzerine AİHM tarafından mahkum edildiğini hatırlatarak, Komünist Parti'ye ihtar verilmemesini ve böylece bu nedene dayanan muhtemel bir kapatma davasına da olanak tanınmamasını karşıoyunda ileri sürdü. (AYM Kararı, E.2001/1 (Siyasi Parti İhtar), K.2001/1, Kt.20.3.2001, RG, 1.6.2001)

Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilere ilişkin kararlarının sadece hukuki değil siyasi sonuçları da olduğu 2001 yılındaki gelişmelerle bir kez daha ortaya çıktı. Anayasa Mahkemesi'nin FP'yi kapatmasının ardından bu partiye mensup milletvekillerinin bu partinin çatısı altında siyaset yapmalarının imkansız olduğu görüldü. Kamuoyunda "Gelenekçiler" ve "Yenilikçiler" olarak bilinen gruplaşma, "Gelenekçilerin" 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisi'ni (SP), "Yenilikçiler"in de 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurmasıyla dönüşü olmayan bir yola girdi. FP'nin neredeyse tam ortasından iki ayrı partiye bölünmesi üzerine yapılan siyasi değerlendirmeler, bu ayrılmayla birlik-

te gündeme gelen hukuki bir sorunun gölgesinde kalacaktı. Bu hukuki sorun, AKP'nin liderliğini üstlenen ve 16 Ağustos 2001 tarihinde Kurucular Kurulu tarafından Genel Başkanlığa seçilen Recep Tayyip Erdoğan'ın, TCY'nin 312. maddesinden mahkumiyetinin bulunması nedeniyle, böyle bir görevi üstlenmesinin hukuken mümkün olup olmadığı sorunuydu.

AKP'nin Kurucular Kurulu toplantısından hemen sonra bu konuda görüş bildiren hukukçulardan Prof. Dr. Bakır Çağlar, "partilerin yasa gereği milletvekili seçilme yeterliliğine sahip vatandaşlarca kurulması gerekliliğini" hatırlatıyor ve R. T. Erdoğan'ın bu niteliğe sahip olmaması nedeniyle AKP'nin kuruluşunun sakat olduğunu vurguluyordu. Prof. Dr. Süheyl Batum, parti kurucularının yasal olarak milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmaları gerektiğine dikkat çekerken, Erdoğan'ın durumu nedeniyle AKP'ye ihtar verilebileceğini ileri süren Prof. Dr. Zafer Üskül'ün görüşleri de hukuka uygun olmayan bir durumun varlığına işaret ediyordu. (*Radikal*, 17 Ağustos 2001) Benzer bir şekilde 312. maddeden mahkumiyeti bulunan Hasan Celal Güzel'in Yeniden Doğuş Partisi'ne (YDP) tekrar üye yazılması üzerine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun bu partiye ihtar verilmesi yönündeki talebinin, 19 Temmuz 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmesine atıf yapan AKP çevreleri ise, Erdoğan'ın durumu hakkındaki olumsuz görüşlere katılmıyordu. Basında da, Erdoğan ile Güzel'in durumlarının aynı olduğu ve bu karar sonucunda artık Erdoğan'ın da önünün açıldığı şeklinde yorumlar yapılmaya başlanmıştı.

Erdoğan'ın durumunun hukuki açıdan değerlendirilmesine yönelik tartışmaların yoğunlaştığı dönemde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu R. T. Erdoğan'ın kurucu üyelikten çıkartılması için Anayasa Mahkemesi'nden AKP'ye ihtar verilmesini talep etti. Türbanlı altı kurucu üyenin üyelikten çıkarılması yanında, Erdoğan'ın genel başkanlık yetkilerini kullanmasının tedbiren önlenmesini de içeren bu talepten sonra Erdoğan'ın durumuna ilişkin tartışmalar iyice alevlendi.

R. T. Erdoğan'ın yasaklılığına ilişkin tartışmalara ışık tutması açısından, mahkumiyetinin nasıl gerçekleştiğini de kısaca hatırlamak yerinde olur. R. T. Erdoğan, 6 Aralık 1997 günü Siirt'te düzenlenen açık hava toplantısında yaptığı bir konuşma nedeniyle TCY'nin 312. maddesini ihlal etmekten yargılandı ve 21 Nisan 1998 tarihinde 10 ay hapis ve 716.666-TL ağır para cezasına mahkum edildi. Bu kararı veren mahkeme heyeti cezanın paraya çevrilmesini ve ertelenmesini (tecil edilmesini) kabul etmedi. Yargıtay 8. Dairesi bu kararı 23 Eylül 1998 tarihinde onayladı. R. T. Erdoğan 21 Nisan 1999 ile 24 Temmuz 1999 tarihleri arasında hapiste kalarak cezasını çekti. Bu durumda 312. maddeden mahkumiyeti olan Erdoğan'ın Anayasa'nın 76., Milletvekili Seçimi Yasası'nın 11. ve SPY'nin yine 11.maddeleri ile yerel seçimlerle ilgili yasa gereği seçilme yeterliliğini kaybedip kaybetmediği konusu tartışılmaya başlandı.

Bu olayları takip eden günlerde, basın yayın yoluyla işlenen suçların affına ilişkin bir Yasa için yapılan çalışmalar yoğunlaştı. Nitekim, 28 Ağustos 1999 tarihinde "Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun" TBMM'de kabul edildi ve 3 Eylül 1999 tarihli RG'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. 4454 sayılı bu Yasa'nın 1. maddesinin 1. fıkrası şu hükmü içeriyordu: "23 Nisan 1999 tarihine kadar sorumlu müdür sıfatı ile işlenmiş suçlar dahil, basın yoluyla yahut sözlü veya görüntülü yayın araçlarıyla işlenmiş olup ilgili kanun maddesinde öngörülen şahsi hürriyeti bağlayıcı cezanın üst sınırı on iki yılı geçmeyen suçlardan dolayı on iki yıl veya daha az şahsi hürriyeti bağlayıcı bir cezaya mahkum edilmiş bulunan kimselerin cezalarının infazı ertelenmiştir."

Yukarıda aktarılan haliyle R. T. Erdoğan'ın suçunu kapsamayan 4454 sayılı Yasa hakkında o dönemin anamuhalefet partisi olan FP, Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açtı. Anayasa Mahkemesi 6'ya karşı 5 oyla 4454 sayılı Yasa'nın yukarıda aktarılan 1. maddesinin "...basın yoluyla yahut sözlü veya görüntülü yayın araçlarıyla işlenmiş olup ..." hükmünü Anayasa'ya aykırı bularak

19 Eylül 2000 tarihinde iptal etti. 12 Ekim 2000 tarihli RG.'de yayımlanan gerekçeli kararda, söz konusu iptal kararının, RG.'de yayımlanmasından itibaren bir yıl sonra yürürlüğe gireceği karara bağlanmıştı.

Anayasa Mahkemesi kararı ile 4454 sayılı Yasa'nın iptal edilen hükmü yerine yeni bir düzenleme yapma gereği, 21 Aralık 2000 tarihinde çıkartılan 4616 sayılı Yasa'nın 2. maddesiyle yerine getirildi. Bu maddeyle, 4454 sayılı Yasa'nın Anayasa Mahkemesi tarafından kısmen iptal edilen 1. maddesi şu şekilde yeniden düzenlendi: "23 Nisan 1999 tarihine kadar sorumlu müdür sıfatı ile işlenmiş suçlar dahil, basın yoluyla veya sözlü veya görüntülü yayın araçlarıyla yahut miting, kongre, konferans, seminer, sempozyum, açık oturum veya panel gibi her türlü toplantılarda yapılan konuşmalarla işlenmiş olup; ilgili kanun maddesinde öngörülen şahsi hürriyeti bağlayıcı cezanın üst sınırı oniki yılı geçmeyen suçlardan dolayı oniki yıl veya daha az şahsi hürriyeti bağlayıcı bir cezaya mahkum edilmiş bulunan kimselerin cezalarının infazı ertelenmiştir."

4454 sayılı Yasa'nın, yeniden düzenlenmiş bu haliyle Erdoğan'ı kapsayıp kapsamadığı yeni tartışmalara zemin hazırladı. Ancak, asıl dikkat edilmesi gereken nokta, 4454 sayılı Yasa'nın yürürlükte olan "ertelemenin sonuçları" yanbaşlıklı 2. maddesinin 2. fıkrasında yer alıyordu. Bu düzenleme, yasa ile getirilmiş olan kanuni ertelemeden yararlananların aynı türden bir suçu işlemeden 3 yıllık bir süreyi geçirmeleri halinde "mahkumiyetlerinin vaki olmamış" sayılacağını hükme bağlıyordu.

Tüm bu düzenlemeler ve Ceza Hukuku genel sistemi göz önüne alındığında tartışmaların şu noktalar üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir: (1) Erdoğan, 4616 sayılı Yasa ile değişik 4454 sayılı Yasa'nın kapsamına girmekte midir?; (2) Cezası infaz edilmiş olmasına rağmen, Erdoğan'ın 4454 sayılı Yasa'nın kapsamına girdiğini kabul edersek, aynı Yasa'nın 2. maddesinde düzenlenen ertelemenin sonuçları hükmünden yararlanması mümkün müdür?; (3) Erdoğan, cezası infaz edilmiş olmasına rağmen ertelemenin sonuçlarından yararlanacak ise, mahkumiyetinden itibaren üç yılı suç iş-

lemeden geçirdiğinde "mahkumiyeti hiç vaki olmamış" sayılacak mıdır?; (4) Erdoğan'ın mahkumiyeti hiç vaki olmamış sayılacaksa -ki aynı sonuç Ceza Yasası'ndaki ertelemenin de bir sonucudur-, ceza sistemimize göre "erteleme"nin (tecil) sonuçlarının "af"tan daha kapsamlı olduğu kabul edilecek midir?; (5) Eğer, "ertelemenin sonuçları" "aftan" daha kapsamlı ise, Anayasa'nın, Milletvekili Seçimi Yasasının ve bu Yasa'ya atıf yapan SPY'nin bazı suçların "affedilmiş olsa bile" seçilme yeterliliğini ortadan kaldırdığını düzenleyen hükümlerinin anlamı nedir?; (6) Anayasa ve ilgili yasalarda yer alan "affa uğramış olsalar bile" hükmünü, bu suçlardan mahkumiyeti olanların "seçilme hakkından ebediyen yasaklı" (ebedi memnuiyet) oldukları şeklinde mi anlamak gerekir?; (7) "Affa uğramış olsalar bile" hükmünde yer alan "afdan" kasıt "özel af" mıdır? Genel affın mahkumiyetin tüm sonuçlarını ortadan kaldırdığını, oysa özel affın sadece cezaya etki ettiğini düşünecek olursak, bu sorunun cevabı değişir mi?; (8) Erdoğan 4454 sayılı Yasa'dan yararlanamayacaksa, bu durumda Anayasa ve ilgili yasalardaki "affa uğramış olsalar bile" hükmüne rağmen, "memnu hakların iadesi" yoluyla seçilme hakkına tekrar kavuşabilir mi?

Yukarıdaki soruların bir çoğuna hukukçular ve yargı makamları ile YSK farklı cevaplar vermektedir. Örneğin bir kısım hukukçu, infaz edilmiş bir cezanın kanunen dahi olsa ertelenmiş sayılmayacağını, dolayısıyla bu cezaya bağlı yasaklılıkların da ertelenmeyeceğini söylerken, diğer bir kısım hukukçu aksini iddia etmektedir. Yine bir kısım hukukçu, bazı suçlardan mahkumiyetlerin "affa uğramış olsalar bile", bu mahkumiyetlere bağlı ebedi yasaklılık getirdiğini iddia ederken, bazı hukukçular, YSK'nın "memnu hakların iadesi" yoluyla bu haklara tekrar kavuşulabileceğini belirten kararlarına atıf yaparak, aksini ileri sürmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin ihtar talebiyle ilgili olarak 9 Ocak 2002 tarihinde açıkladığı kararı da tartışmaların tam olarak bitmesini sağlayamadı. Yüksek Mahkeme R. T. Erdoğan'ın AKP'nin kurucu üyeliğinden ihraç edilmesi için AKP'ye ihtar verilmesine 6'ya karşı 5 oyla karar verdi. Diğer taraftan, Erdoğan'ın genel baş-

kanlık yetkilerini kullanmasının tedbiren durdurulması talebini, türbanlı kurucu üyelerin ihracı için de AKP'ye ihtar verilmesi talebiyle birlikte oybirliğiyle reddetti. Bu karardan, Erdoğan'ın bir siyasi partiye kurucu üye olamayacağı sonucu çıkmakla birlikte, sıradan bir üye de olamayacağı sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Kurucu üyeliğe ilişkin SPY hükmünün, Milletvekili Seçimi Yasasının "milletvekili seçilme yeterliliğine" ilişkin düzenlemesine atıf yapması karşısında, Anayasa Mahkemesi kararından Erdoğan'ın milletvekili seçilme yeterliliğine de sahip olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Peki, Erdoğan için tüm yollar kapanmış mıdır? Bunu iddia etmek mümkün değildir. Çünkü, YSK memnu hakların iadesi yoluyla milletvekili seçilme yeterliliğine tekrar kavuşulabildiği yönünde kararlar vermiştir. Bu içtihada göre R. T. Erdoğan'ın mahkumiyetinden itibaren 3 yıl (TCY m.122) geçtikten sonra memnu hakların iadesi yoluna başvurarak milletvekili seçilme yeterliliğine kavuşabilir.

2001 yılı, siyasi yelpazenin sol kanadı için beklentilerin çok, eylemin ise az olduğu bir yıl olarak geçti. Özellikle CHP kanadındaki tatminsizlik Erdal İnönü isminin tekrar siyaset arenasında boy göstermesine neden oldu. Ancak; Erdal İnönü bütün yıl boyunca yaptığı yoklamaların tam sonucu alınacağı sırada, hakkında Emlak Bankasından kullandığı kredilerle ilgili bazı haberler çıkması üzerine bir daha dönmemek üzere siyasete veda ettiğini söyleyerek köşesine çekildi. Diğer taraftan, 90'ların başında SHP'de başladığı aktif siyasete DSP'de devam eden fakat çeşitli nedenlerle buradan da ayrılan Mümtaz Soysal'ın adı parti kurma çalışmalarıyla tekrar gündeme geldi. Ancak, 2001 içinde bir takım girişimlerde bulunmasına rağmen, Mümtaz Soysal da partisini kuramadı. Siyasetin sol kanadındaki diğer bir önemli isim ise özellikle DSP Kurultayı'nda konuşması engellenen ve daha sonra da Partiden istifa ederek gündemde kalan Sema Pişkinsüt'tü. Pişkinsüt de DSP'den istifa ettikten sonra yeni parti kurma çalışmalarına başladı.

Sağda ise, FP'nin kapatılmasından sonra aynı çatı altında siyaset yapmaları güç görünen "Yenilikçi" ve "Gelenekçi" grup mensup-

ları AKP ve SP olarak ikiye ayrıldı. AKP'nin önündeki en büyük engel, yukarıda ele aldığımız, R. T. Erdoğan'ın yasaklılığıydı. Siyasetin sağ kanadındaki en önemli değişikliklerden biri de, DYP'nin FP'nin kapatılmasından sonra anamuhalefet partisi konumuna gelmesiydi. DYP'nin anamuhalefet partisi sıfatını kazandıktan sonra, daha önce FP tarafından Anayasa Mahkemesi'ne götürülmüş olan bazı yasaların Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla süresi içinde yeniden iptal davası açmaya karar vermesi Anayasa yargısı alanında işaret edilmesi gereken ilginç bir örnek olarak kayıtlara geçti.

Siyasi partilerle ilgili son olarak üzerinde durmak istediğimiz konu ise, Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) bu konuda yaptırdığı bir araştırmayı kamuoyuna açıklamasıydı. TÜSİAD'ın 26 Aralık 2001 tarihinde kamuoyuna açıkladığı "Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması" gündemi meşgul etti. Siyasetten ve siyasi partilerden hoşnutsuzluğun üst düzeye çıktığı bir dönemde yapılan bu çalışma siyasetçilere yönelik bir takım önemli dersler içeriyordu. Özellikle partiiçi demokrasi beklentisinin inkar edilemez bir şekilde ortaya çıkması anlamlıydı. Diğer taraftan, anket sonuçlarıyla ilgili görüş bildiren bazı siyaset bilimciler, özellikle seçim sistemine ilişkin olarak anketin ortaya çıkardığı sonuçlara çok da güvenilmemesi gerektiğine işaret etti. Bir kısım yazar da siyasetten soğumanın yaratabileceği tehlikelere ve bu soruna akılcı çözümler bulunması gerekliliğine dikkat çekti. (*Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler,* Proje Yöneticileri: Mehmet AKÖZER, Ayla ORTAÇ, TÜSİAD Yayını, İstanbul, 2001; Bu çalışmanın internet versiyonu için bkz. www.tusiad.org.tr)

Genel Değerlendirme

Anayasa gelişmeleri açısından genel olarak değerlendirildiğinde 2001 yılının oldukça hareketli bir yıl olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, 17 Ekim 2001 tarihinde gerçekleştirilen anayasa değişikliği sadece geçen yılın değil, 1982 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemin en önemli gelişmelerinden biridir. Yapılan anayasa değişikliği iç ve dış kamuoyunda genellikle olumlu karşılansa da,

bazı yazarlar değişikliğin yetersiz olduğu görüşünü dile getirmiştir. (Mustafa ERDOĞAN, "Anayasa Değişti mi?" *Radikal*, 18 Ekim 2001) Bu değişikliğin, sonraki yıllara uzanan önemli etkileri olacağı şimdiden söylenebilir. Ayrıca, söz konusu değişikliğin devamı veya tamamlayıcısı niteliğinde yeni bir değişikliğin içeriği de şimdiden kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır.

Geçtiğimiz yıl sorunlar yaşanan yasama-yürütme ilişkilerinin 2002 yılında da seyrini izlemek gerekir. Bu bağlamda, hem yasama hem yürütme otoritelerinin, ilişkileri istikrarlı bir şekilde sürdürmek için gerekli özeni gösterecekleri öngörülebilir.

2001 yılında fazla mesai yapan Anayasa Mahkemesi'nin iş yükünün 2002 yılında da azalmayacağı, hatta giderek artacağı söylenebilir. Mahkeme'nin 2002 yılında vereceği bazı kararlar şimdiden kamuoyunda büyük bir merak uyandırmıştır. Özellikle Anayasa'nın Geçici 15. maddesinde yapılan değişiklikten sonra bu madde kapsamındaki yasaların Anayasa Mahkemesi önüne gelmesi kaçınılmazdır. Kuşkusuz, Anayasa Mahkemesi'nin bu yasalarla ilgili tavrı da 2002 yılında gündemi meşgul edecektir.

Son olarak, 2002 yılı hem sağda hem solda siyasi partiler açısından önemli gelişmelere gebe görünmektedir. Seçim tartışmaları için henüz erken olmakla birlikte, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden bu yana hep 5 yıllık süre dolmadan erken seçime gidildiği düşünülecek olursa, bu konudaki tartışmaların da gündeme gelmesi mümkündür.

2001 Yılında Resmi Gazete'de Yayımlanan Anayasa Mahkemesi Kararları

1- İptal Kararları

Karar ve Esas No	KONU	RG Tarih	RG. No
K.1996/20 E.1996/8	Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair (3417 Sayılı) Kanunun 2. Maddesinin (b) Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	31.01.2001	24304
K.1996/21 E.1996/9	Memurlar ve İşçiler ile Bunların Emeklilerine Konut Edindirme Yardımı Yapılması Hakkında (3320 Sayılı) Kanunun 1. Maddesinin Birinci ve İkinci Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	31.01.2001	24304
K.1997/51 E.1996/72	İmar Kanununun (3194 Sayılı) 42. Maddesinin BeşinciFıkrasının Birinci, İkinci ve Üçüncü Tümcelerinin Anayasaya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	01.02.2001	24305
K.1999/1 E.1996/68	İl İdaresi Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, KuvvetliTayın Kanunu, Er Kazanından İaşe Edileceklere İlişkin Kanun, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar İle Diğer Aletler Hakkında Kanun ve Kimlik Bildirme Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (4178 Sayılı) Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	19.01.2001	24292
K.1999/36 E.1999/29	Bütçe Kanununun (1999 Mali Yılı, 4393 Sayılı) 57. Maddesi ile 69. Maddesinin (1) Bendinin (6) Numaralı Alt Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	06.02.2001	24310
K.1999/43 E.1999/36	Bütçe Kanununun (1998 Mali Yılı, 4316 Sayılı) 7. Maddesi ile 71. Maddesinin (b) Paragrafının 7. Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	06.02.2001	24310

Karar ve Esas No	KONU	RG Tarih	RG. No
K.2000/21 E.2000/14	Yükseköğretim Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair 4498 Sayılı Kanunun 2. Maddesiyle 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun Değişik Ek 18. Maddesine Eklenen Birinci Fıkra ile Geçici 1.Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline ve Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	05.01.2001	24278
K.1997/40 E.1996/63	Yatırım ve Hizmetlerin (Bazı) Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanunun (3996 Sayılı) 4180 Sayılı Kanunla Değiştirilen 11.Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	28.06.2001	24446
K.2001/47 E.2001/147	Memurlar ve Diğer Kamu Görevlileri ile İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında 527 Sayılı KHK ile 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununa Eklenen I Sayılı Cetvelin II Teknik Hizmetler Sınıfı Başlıklı Bölümünün (b) Bendinde Yer Alan "Matematikçi" Sözcüğünün Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline, İptal Edilen Sözcüğün Doğuracağı Boşluk Kamu Yararını İhlal Edici Görüldüğünden İptal Kararının Yayımı Tarihinden İtibaren 1 Yıl Sonra Yürürlüğe Girmesine Dair Karar.	07.06.2001	24425
K.2001/333 E.2001/303	Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanuna 4531 Sayılı Yasa ile Eklenen Geçici Madde 7'nin, Birinci Fıkrasının ilk Tümcesindeki "...2001 Yılında ise Yıllık %10..." İbaresinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	15.09.2001	24524
K.2000/41 E.1999/2	İşsizlik Sigortası ve Emeklilik ile İlgili Kanunlarda Değişiklik Yapan 4447 Sayılı Kanunun Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile Emeklilik Yaşı ile İlgili Bölümlerin İptaline Dair Karar.	23.11.2001	24592
K.2001/332 E.2001/4	Af Kanunu-23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanunun Bazı Maddelerinin Anayasaya Aykırılığı Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	27.10.2001	24566

Karar ve Esas No	KONU	RG Tarih	RG. No
K.2001/348 E.2001/411	Devlet Memurları Kanununa (657 Sayılı) KHK'nin 3.Maddesiyle Eklenen I Sayılı Cetvelin Teknik Hizmetler Başlıklı Bölümünde Yer Alan "Kimyager" Sözcüğünün Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline ve İptal Hükmünün Kararın Resmî Gazetede Yayımından Bir Yıl Sonra Yürürlüğe Girmesine Dair Karar.	27.12.2001	24623
K.2001/351 E.2001/413	Denizcilik Müsteşarlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin (491 Sayılı) 2. Maddesinin (f) ve (g) Bentlerinin Anayasaya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline ve İptal Hükmünün Kararın Resmî Gazetede Yayımından Bir Yıl Sonra Yürürlüğe Girmesine Dair Karar.	27.12.2001	24623

2-Yürürlüğün Durdurulması Kararları

K.2001/1 E.1999/42	İşsizlik Sigortası Kanununun (4447 Sayılı) 36.Maddesi ile 1479 Sayılı Kanunun Ek.13.Maddesinin Sonuna Eklenen Fıkra, 2001/41 Sayılı Kararla İptal Edildiğinden, Bu Fıkranın Uygulanmasından Doğacak Zararların Önlenmesi Amacıyla; Kararın Resmî Gazetede Yayımına Kadar Fıkranın Yürürlüğünün Durdurulması Hakkında Karar.	02.03.2001	24334
K.2001/2 E.2001/144	Bütçe Kanununun (4611 Sayılı 2001 Mali Yılı) 41.Maddesinin (b) Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle Verilebilecek İptal Kararının Yürürlüğe Girmesine Kadar Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	16.03.2001	24344
K.2001/5 E.2000/35	Yapı Denetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2001/90 Sayılı Kararla Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptal Edildiğinden Uygulanmasından Doğacak ve Sonradan Giderilmesi Olanaksız Durum ve Zararların Önlenmesi Amacıyla Gerekçeli Kararın Resmî Gazetede Yayımına Kadar Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	26.05.2001	24413

Karar ve Esas No	KONU	RG Tarih	RG. No
K.2001/6-1 E.2001/346	Emniyet Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırılığı Konusunda Güçlü Belirtiler Bulunması, Uygulanmasından Doğacak ve Sonradan Giderilmesi Olanaksız Durum ve Zararların Önlenmesi Amacıyla Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	29.06.2001	24447
K.2001/7 E.2001/293	Elektrik Piyasası Kanununun Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırılığı Konusunda Güçlü Belirtiler Bulunması, Uygulanmasından Doğacak ve Sonradan Giderilmesi Olanaksız Durum ve Zararların Önlenmesi Amacıyla Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	30.06.2001	24448
K.2001/8 E.2001/382	Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi (4760 Sayılı) Kanunun 3.Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	15.09.2001	24524
K.2001/9 E.2001/389	Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunun 1.Maddesinin Anayasa'ya Aykırılığı Konusunda Güçlü Belirtiler Bulunduğundan, Esas Hakkındaki Karar Verilinceye Kadar Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	27.10.2001	24566
3- İptal İstemine Red Kararları			
K.1997/33 E.1996/55	İslam Ülkeleri Arası Yatırım ve İhracat Kredi Sigortası Kurumu Kuruluş Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 4163 Sayılı Kanunun Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	24.03.2001	24352
K.1996/26 E.1996/5	Vergi Usul Kanununa (213 Sayılı) 4008 Sayılı Yasa ile Eklenen Mükerrer 227.Maddesinin Anayasa'ya Aykırılığı İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	30.06.2001	24448

Karar ve Esas No	KONU	RG Tarih	RG. No
K.1996/37 E.1996/50	Hakimler ve Savcılar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair 4141 Sayılı Kanununun Geçici Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	29.06.2001	24447
K.1997/4 E.1996/11	Katma Değer Vergisi Mükelleflerinin Ödeme Kaydedici Cihazları Kullanmaları Mecburiyeti Hakkında 3100 Sayılı Kanunun Mükerrer 8. Maddesinin 2 Nolu Paragrafının Anayasaya Aykırılığı İddiası ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	30.06.2001	24448
K.2001/57 E.2001/184	Türk Kanunu Medenisinin (743 Sayılı) 21.Maddesinin 1.Fıkrasındaki –Kocanın İkametgahı Karının İkametgahı Addolunur- Hükmünün Anayasa'ya Aykırılığı İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	10.05.2001	24398
K.1998/62 E.1997/53	Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanunun 5321 Sayılı Kanun ile Değiştirilen 3.Maddesinin a Bendinin 1.Paragrafının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiası ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	04.07.2001	24452
K.1999/44 E.1998/43	Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesi ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 18.Maddesinin Anayasa'ya Aykırılığı İddiası ile Açılan Davanın Reddine Dair Karar.	03.07.2001	24451
K.1999/45 E.1999/38	Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesi ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun İçin Açılan İptal Davasının Reddine Dair Karar.	03.07.2001	24451
K.2001/82 E.2001/83	Türk Ceza Kanununun 522.Maddesinin Son Fıkrasının Aynı Neviden Olan Cürümlerden Dolayı Mükerrer Bulunur Bölümünün Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	25.07.2001	24473
K.2001/83 E.2001/296	Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında 3167 Sayılı Kanunun 16.Maddesinin Birinci Fıkrasının Bir	25.07.2001	24473

Karar ve Esas No	KONU	RG Tarih	RG. No
K.2001/67 E.1999/50	Yıldan Beş Yıla Kadar Hapis Cezası ile Cezalandırılırlar Bölümüne İlişkin İtiraz Başvurunun Anayasa'ya Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar. Spor-Toto Teşkilat Müdürlüğü'nün İstihdam Fazlası Personelinin Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Kadrolarına Atanmalarının Yapılması Hakkında Kanunun Anayasa'ya Aykırılığı İddiası İle İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	07.11.2001	24576
4-Siyasi Partiye İhtar Kararı			
K.2001/1 E.2001/1	Komünist Adını, 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununun 96.Maddesine Aykırı Olarak Kullanan Komünist Partiye Bu Aykırılığı Gidermesi İçin İhtar Verilmesine Dair Karar.	01.06.2001	24419
5-Siyasi Parti Kapatma Kararı			
K.2001/2 E.1999/2 (Siyasi Parti Kapatma)	Fazilet Partisi'nin Kapatılmasına Dair Karar.	05.01.2002	24631 (Mükerrer)
K.1999/1 E.1997/2 (Siyasi Parti Kapatma)	Demokratik Kitle Partisi'nin Kapatılmasına Dair Karar.	22.11.2001	24591